

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ

СТАНОМ НА 2020 РІК

Аналіз ситуації в окупованому Криму станом на 2020 рік

УДК 327: 341-94 (477.75)

A64

Аналіз ситуації в окупованому Криму станом на 2020 рік. / Е. Барієв, Л. Коротких, Б. Бабін; За заг. ред. Е. Барієва. Кримськотатарський Ресурсний Центр. — Київ: ТОВ «Видавничий дім «Українська культура», 2021. — 68 с.

ISBN 978-966-97958-7-8

Авторський колектив: Ескендер Барієв, Людмила Коротких,
д.ю.н. Борис Бабін

Збір та верифікація фактів та інформації: Людмила Коротких, Тетяна Подворняк,
Зарема Барієва

Погоджено Експертною Радою Кримськотатарського Ресурсного Центру з охорони довкілля та сталого розвитку Криму (протокол №2 від 23 лютого 2021 року)

Погоджено Юридичною Експертною Радою Кримськотатарського Ресурсного Центру (протокол № 2 від 24 лютого 2021 року)

Публікація представляє результати аналізу інформації, отриманої з відкритих джерел, в ході інтерв'ювання активістів, адвокатів, жертв репресій та їхніх родичів, моніторингу Комітету із захисту прав кримськотатарського народу і Кримськотатарського Ресурсного Центру.

Ґрунтуючись на даному аналізі, автори розробили рекомендації, спрямовані на запобігання та мінімізацію негативних наслідків дій окупаційної влади в Криму.

Підготовка цього документа стала можливою завдяки збору даних та матеріалу протягом 2015 — 2020 років за підтримки Європейського фонду за демократію (EED), МФ «Відродження», Ініціативи з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні (EPAIU), Швеції, Міністерства закордонних справ Литовської Республіки, Фондів Відкритого Суспільства (OSF).

**KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG**

Видання здійснено за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Відповідальність за інформацію, наведену в розділах, несуть автори.

ISBN 978-966-97958-7-8

© ГО «Кримськотатарський Ресурсний Центр», 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	5
-------------	---

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРАВА	6
---------------------------	---

Право на життя.....	6
Викрадення людей.....	7
Обшуки.....	9
Затримання.....	10
Допити, опитування, «бесіди»	11
Арешти	12
Політично мотивоване переслідування	13
Вироки	14
Право на справедливий суд.....	15
Принцип гласності судових засідань.....	16
Перекваліфікація «справ» за більш «важкими» частинами або статтями і призначення більш «важкого» покарання	17
Катування або таке, що принижує гідність, поводження та покарання.....	17
Відмова в наданні побачень.....	19
Етапування політичних в'язнів.....	20
Політичні в'язні і переслідувані в Криму за весь період окупації.....	21
Майнові права.....	21

КОЛЕКТИВНІ ПРАВА.....	24
-----------------------	----

Право на свободу слова	23
Право на мирні зібрання та асоціації.....	23
Право корінного народу на управління представницьким інститутом	25
Право дотримуватися, відправляти, розвивати і передавати свої духовні і релігійні традиції, звичаї та обряди	26

Право на дотримання і відродження культурних традицій і звичаїв	28
Право на освіту рідною мовою та збереження власної історії	29
Право на території, землі і ресурси	32

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ	38
------------------------------	-----------

РЕКОМЕНДАЦІЇ	42
---------------------------	-----------

ПРО КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР	47
---	-----------

Додаток А	49
------------------------	-----------

Додаток Б	53
------------------------	-----------

Для нотаток	66
--------------------------	-----------

ВСТУП

У 2014 році Російська Федерація окупувала Крим, батьківщину корінного кримськотатарського народу і частину території суверенної держави — України, чим порушила статтю 3 Декларації ООН про права корінних народів¹, а також свої зобов'язання згідно з Будапештським меморандумом². Першою реакцією на дані дії стала ухвалена 13 березня 2014 року резолюція Європейського парламенту «Вторгнення в Україну з боку Російської Федерації»³ і ухвалена 27 березня 2014 року резолюція ГА ООН 68/262 «Територіальна цілісність України»⁴. Даною резолюцією ГА ООН заявила про незаконність кримського референдуму і закликала всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати зміни статусу АР Крим та міста Севастополь на основі референдуму, який пройшов 16 березня, й утримуватися від будь-яких дій, які можна було б тлумачити як таке визнання.

Згідно із Заявою Верховної Ради України про відсіч збройній агресії Російської Федерації і подолання її наслідків⁵ 20 лютого 2014 року визнано офіційною датою початку російської тимчасової окупації Криму. У зв'язку з цим, відповідальність за всі події в Криму з 20 лютого 2014 року лежить на Російській Федерації, як державі, що здійснює ефективний контроль даної території, відповідно до положень IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року⁶. Проміжним рішенням⁷ про прийнятність міждержавного позову «Україна v. Росія» Європейським судом з прав людини від 16 грудня 2020 року встановлено, що з 27 лютого 2014 року Російська Федерація поширює свою «юрисдикцію» на Крим.

Кримськотатарський народ і проукраїнські активісти виступили проти окупації. Для подолання ненасильницького опору окупаційна влада розпочала кампанію з їх переслідування і формування образу «внутрішнього ворога», використовуючи мову ворожнечі, порушуючи фундаментальні права людини і колективні права, зокрема корінного кримськотатарського народу. Де-факто влада активно використовує всі інструменти тиску: незаконні затримання, арешти, обшуки, порушення сфабрикованих адміністративних і кримінальних справ, погрози, побиття, тортури, насильницькі викрадення, вбивства, відмову в перереєстрації і незаконне відчуження приватної власності, знищення майна. Всі ці злочини мають системний характер.

В даному документі проаналізовано інформацію, отриману з відкритих джерел, в ході інтерв'ювання активістів, адвокатів, жертв репресій та їхніх родичів, моніторингу Комітету із захисту прав кримськотатарського народу і Кримськотатарського Ресурсного Центру. Ґрунтуючись на даному аналізі, автори розробили рекомендації, спрямовані на запобігання та мінімізацію негативних наслідків дій окупаційної влади в Криму.

1 <https://undocs.org/A/RES/61/295>

2 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158

3 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IP0248&qid=1582481437326&from=EN>

4 <https://undocs.org/en/A/RES/68/262>

5 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19>

6 https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.33_GC-IV-EN.pdf

7 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-207622%22%5D%7D>

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПРАВА

Право на життя

У 2020 році в результаті дій або бездіяльності де-факто правоохоронних органів у Криму загинуло 3 представники кримськотатарського народу. Зниклий 24 липня 2020 року 3-річний Муса Сулейманов, син політв'язня Руслана Сулейманова, був знайдений мертвам 26 липня. 20 липня 2020 року від серцевого нападу, на 13-й день після затримання сина, помер батько політв'язня Вадима Бектемірова, Заїдін Бектеміров. Ані Руслану Сулейманову, ані Вадиму Бектемірову не дозволили бути присутніми на похороні членів родини. Зниклий 19 листопада 2020 року Ділявер Сеїтмєметов був знайдений мертвам 28 листопада.

Загибель проукраїнських активістів і представників корінного кримськотатарського народу за «загадкових обставин» почалася з 20 лютого 2014 року, коли легальна українська правоохоронна система фактично перестала виконувати свої функції. Наслідком цього стало формування «самооборони Криму» — парамілітарного об'єднання, підконтрольного Федеральній службі безпеки РФ, яке жорстоко придушувало будь-який прояв незгоди з їхньою позицією. Першою жертвою став представник корінного кримськотатарського народу Решат Аметов, який в 2014 році вийшов на одиночний пікет проти окупації, його насильно викрали люди у військовій формі, пізніше його тіло знайшли зі слідами тортур.

У 2014 році загинуло 6 осіб, в 2015 — 4 людини, в 2016 — 4 людини, в 2017 — 2 людини, в 2018 — 28 людей (зокрема 21 жертва керченського теракту 17 жовтня), в 2019 — 8 осіб, в 2020 — 3 людини, що є порушенням ст. 1, 2, 3, 28, 30 Загальної декларації прав людини⁸, ст. 2, 5, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини⁹, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9 Декларації ООН про права корінних народів.

Загиблі люди за період окупації Криму

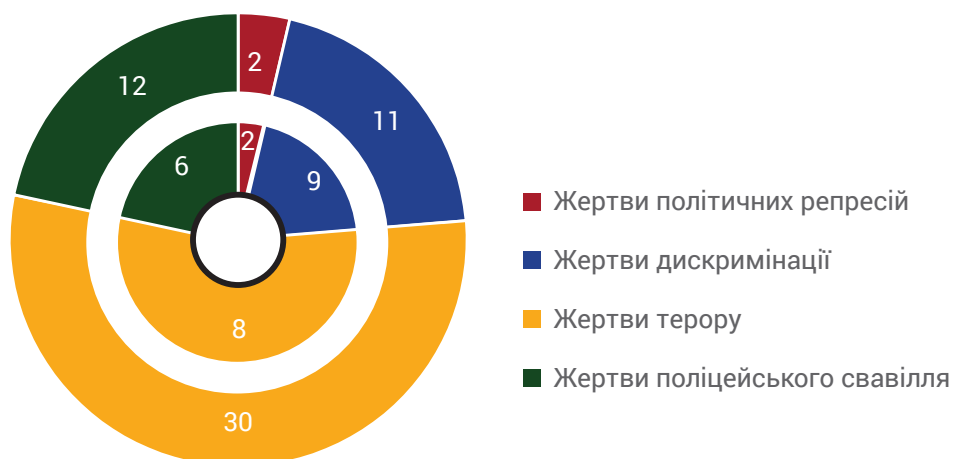
⁸ https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf

⁹ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Всього за період окупації загинуло 55 осіб, з огляду на те, що дані люди стали жертвами злочинів з різних мотивів, Кримськотатарський Ресурсний Центр розробив «Класифікацію жертв за період окупації Криму». Вона складається з чотирьох класифікаційних ознак: «Жертви політичних репресій», «Жертви дискримінації», «Жертви терору», «Жертви поліцейського свавілля».

До першої групи входять люди, які були соціально активні і виступали проти дій окупаційних структур, що і стало причиною їх загибелі. До другої групи входять представники кримськотатарського народу й етнічні українці, обставини загибелі яких залишаються невідомими. У третю групу входять жертви керченського теракту 17 жовтня 2018 року, а також жертви насильницької смерті. У четверту групу входять люди, які загинули від дій представників «правоохоронних» органів або в СІЗО.

55 загиблих людей за період окупації Криму, 25 з яких — представники кримськотатарського народу

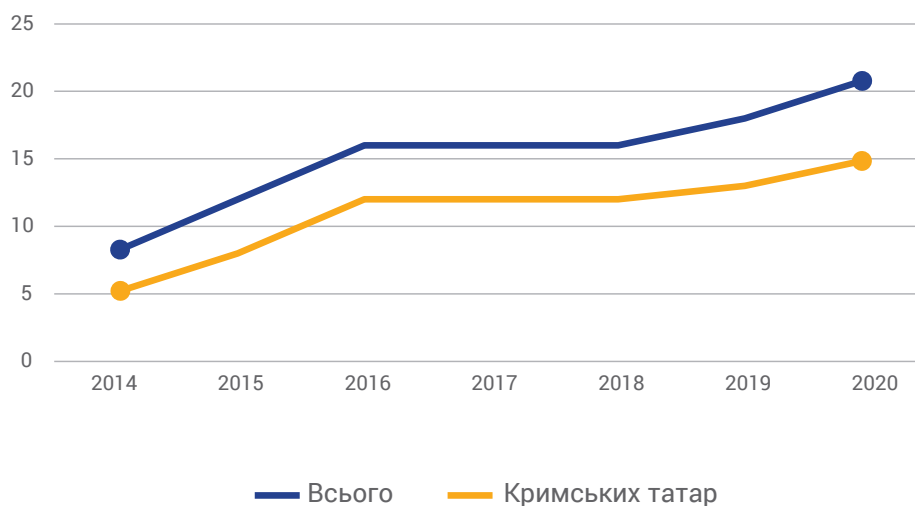

Викрадення людей

Регулярною стала практика викрадення і зникнення людей, які займали активну громадянську позицію. З 13 березня 2020 року немає достовірної інформації про місцезнаходження 38-річного **Марлена Шевкетова**. З 28 квітня 2020 року немає достовірної інформації про місцезнаходження неповнолітньої **Катерини Калапової** з Сімферополя. Згідно з даними пошуково-рятувального загону «Liza Alert», з 24 червня 2020 року немає достовірної інформації про місцезнаходження 41-річного **Шевкета Аріпова**.

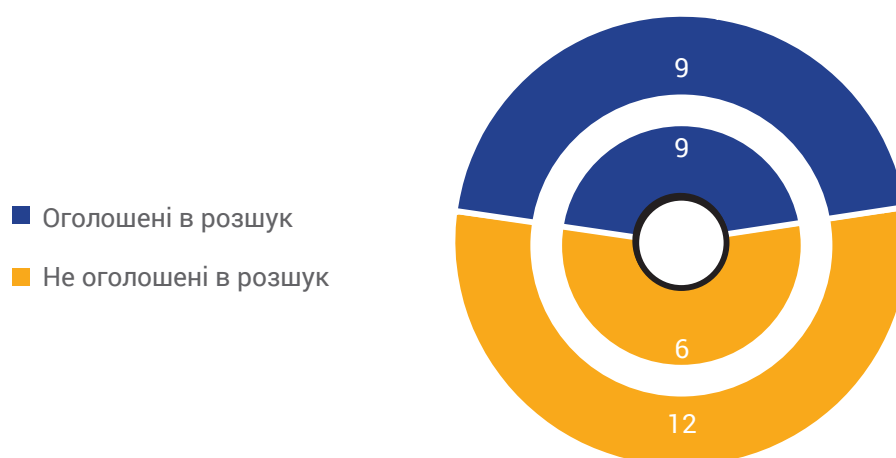
У 2014 році на території окупованого Криму пропало 8 осіб, в 2015 — 4 людини, в 2016 — 4 людини, в 2019 — 2 людини, в 2020 — 3 людини. Дотепер про них немає жодної інформації, це є порушенням ст. 1, 2, 3, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 2, 5, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9 Декларації ООН про права корінних народів.

Жертви насильницьких зникнень за період окупації Криму

Всього за період окупації жертвами насильницьких зникнень стала **21** особа, серед яких — член Координаційної ради Всесвітнього конгресу кримських татар **Ервін Ібрагімов**, вже понад чотири роки його місцезнаходження залишається невідомим. Кримськотатарський Ресурсний Центр класифікував зниклих безвісти за період окупації на основі дій де-факто влади Криму. До першої категорії належать люди, які, згідно з даними сайту¹⁰ «Головного слідчого управління слідчого комітету Російської Федерації по Республіці Крим і місту Севастополь», оголошені в розшук. До другої — які не оголошені в розшук.

21 жертва насильницьких зникнень за період окупації Криму, 15 з яких — представники корінного кримськотатарського народу

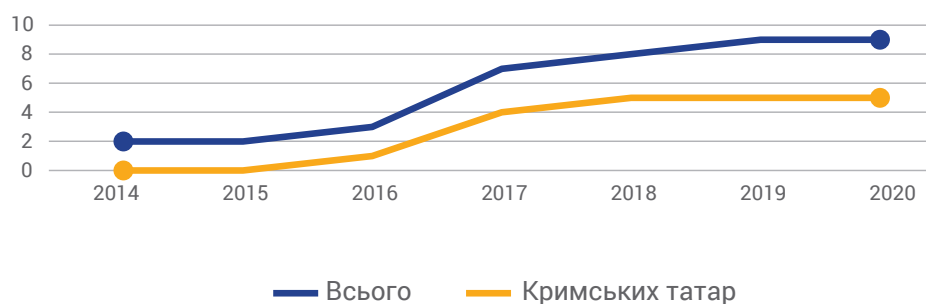
Систематично фіксуються випадки викрадення людей, які в подальшому були знайдені активістами, з метою залякування і схилян-

¹⁰ https://crim.sledcom.ru/attention/missing_persons

ня їх до співпраці з так званими правоохоронними органами. Подібних випадків у 2014 році було зафіксовано 2, в 2016 — 1 випадок, в 2017 — 4 випадки, в 2018 — 1 випадок, в 2019 — 1 випадок, що суперечить ст. 1, 2, 3, 5, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 2, 3, 5, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9 Декларації ООН про права корінних народів.

Прикладом є викрадення у вересні 2017 року Ріната Параламова співробітниками ФСБ, вони схилили його до співпраці. Наступного дня після «затримання» його знайшли на автовокзалі зі слідами тортур. Сам Параламов заявив, що співробітники ФСБ кували його електричним струмом, пошкодили щелепу і погрожували зґвалтувати металевою трубою.

Зниклі люди, які згодом були знайдені

З початку окупації, у порушення ст. 64 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, Російська Федерація почала застосовувати власне кримінальне законодавство на території окупованого Криму. Також знищила систему незалежних українських судів, створивши натомість і в порушення ст. 67 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року так звані «суди», які повністю контролюються російськими та окупаційними органами влади, а також розглядають «справи» з порушенням ст. 71 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Крім цього, поширеною практикою стало притягнення до відповідальності за дії, вчинені ще до окупації Криму, що є порушенням ст. 70 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

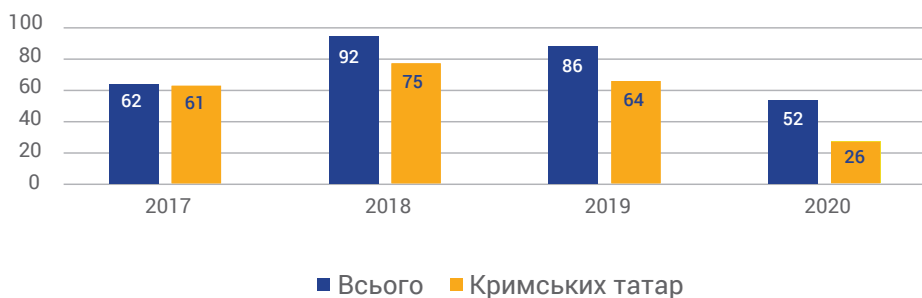
Обшуки

З початку окупації Криму обшуки в будинках представників кримськотатарського народу і проукраїнських активістів стали регулярною практикою. Як правило, «правоохоронці» вриваються в будинки рано-вранці, поведуться грубо і жорстоко. За 2020 рік у окупованому Криму зафіксовано щонайменше 52 обшуки, 26 з яких — в будинках кримських татар. Даний показник майже в 2 рази менше показників за 2019 і 2018 роки і практично ідентичний кількості обшуків за 2017 рік (62). Така динаміка, на думку експертів КРЦ, пов'язана з пандемією коронавірусної інфекції.

Незважаючи на зменшення кількості обшуків у 2020 році, тенденція проведення масових обшуків за підозрою в причетності до заборонених в РФ організацій «Хізб ут-Тахрір»

та «Свідки Єгови» залишається незмінною. Також формальними приводами для проведення обшуків є нібито участь в батальйоні імені Номана Челебіджихана, шпигунство на користь України, екстремізм, поширення ненависті або ворожнечі та ін. Новою особливістю є проведення обшуків через недонесення («неповідомлення про злочин»).

Обшуки в 2017 — 2020 роках

При проведенні обшуків силовики порушують права потерпілих. Зокрема, під час проникнення в житло зафіксовані випадки пошкодження майна, або ж проведення обшуку за відсутності господаря, або підкидання забороненої літератури. Таким чином окупаційна влада намагається дискредитувати корінний народ Криму і проукраїнських активістів в очах російської та міжнародної громадськості, представляючи їх «терористами» та «екстремістами». Дані дії є порушенням ст. 1, 2, 3, 12, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 8, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9, 12 Декларації ООН про права корінних народів.

Затримання

В окупованому Криму зберігається тенденція масових затримань після обшуків, як правило, за підозрою в причетності до заборонених в РФ організаціях «Хізб ут-Тахрір» і «Свідки Єгови», участі в батальйоні ім. Номана Челебіджихана, неповідомленні про злочин, публічних закликах до здійснення терористичної/екстремістської діяльності, в участі у діяльності терористичної організації, шпигунстві на користь України, незаконному придбанні, зберіганні, перевезенні вибухових речовин, боєприпасів і ін. За 2020 рік у окупованому Криму зафіксовано **280** затримань, **229** з яких — щодо кримських татар. Даний показник майже в 2 рази більше, ніж минулого року (157), в 2018 було відомо про 128 випадків, а в 2017 — про 286.

Затримання в 2017 — 2020 роках

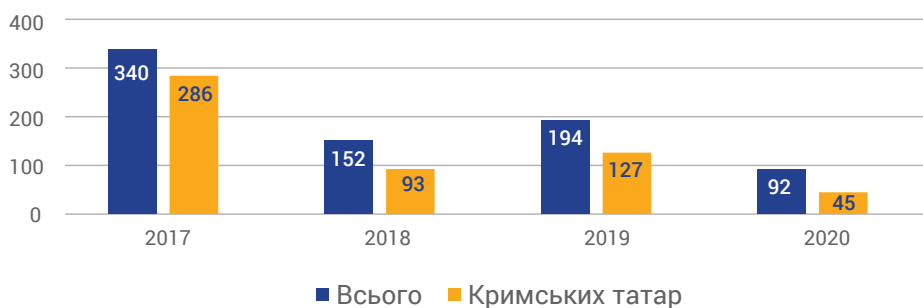

Систематично затриманням піддаються активісти, які приходять підтримати політв'язнів на так звані судові засідання. У 2020 році тенденцією стало затримання представників кримськотатарського народу на шляху в Ростовську область через «Керченський міст» для участі в судових засіданнях над етапованими заручниками Кремля. Дані дії є порушенням ст. 1, 2, 3, 7, 9, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9, 12 Декларації ООН про права корінних народів.

Допити, опитування, «бесіди»

Ще одним поширеним інструментом тиску і залякування активістів є виклик їх на допити, опитування і так звані бесіди. У 2020 році в окупованому Криму зафіксовано **92** випадки допитів, опитувань і «бесід», **45** з яких — стосовно представників кримськотатарського народу. Порівняно з минулими роками кількість допитів зменшилася: так в 2019 році було зафіксовано 194 випадки, в 2018 — 152, в 2017 — 340.

Допити, опитування, «бесіди» в 2017 — 2020 роках

Велика частина допитів, опитувань і «бесід» була проведена після незаконних затримань, зокрема на адміністративному кордоні з Кримом. Даним діям піддалися

кримськотатарські та проукраїнські активісти, ліві активісти, релігійні діячі — імами мечетей, затримані кримчани за підозрою в нібито участі в заборонених в РФ організаціях — «Хізб ут-Тахрір», «Свідки Єгови», затримані кримські татари за підозрою в нібито участі в батальйоні імені Номана Челебіджихана, в «закликах до екстремістської або терористичної діяльності», у «виготовленні вибухових речовин». Крім того, були зафіксовані випадки допитів/опитувань родичів політв'язнів, релігійних діячів, активістів кримськотатарського національного руху, членів регіональних меджлісів та ін. Дані дії є порушенням ст. 1, 2, 3, 7, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9 Декларації ООН про права корінних народів.

Арешти

Окупаційні органи Криму продовжують політику утримування активістів у СІЗО, насамперед, це пов'язано з порушенням нових справ і продовженням строків тримання під вартою.

У 2020 році в окупованому Криму зафіксовано **252** випадки арештів, **199** з яких — щодо представників корінного народу. З 252 випадків: 47 — нові арешти, 16 — винесення «вироків», 189 випадків — продовження строків тримання під вартою політв'язням Криму. У даній категорії спостерігаємо таку тенденцію: в 2019 році було зафіксовано 335 випадків арештів, в 2018 — 207, а в 2017 — 46. Незважаючи на таку динаміку, політика системних продовжень строків тримання під вартою, нових арештів і винесення великих термінів ув'язнення політв'язням Криму залишається незмінною протягом останніх років. Дані дії є порушенням ст. 1, 2, 3, 7, 9, 13, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 2 Протоколу №4 та ст. 1 Протоколу №12 до неї, ст. 1, 2, 7, 9, 12 Декларації ООН про права корінних народів.

Арешти в 2017 — 2020 роках

Політично мотивоване переслідування

В окупованому Криму щорічно порушуються нові сфабриковані кримінальні «справи», фігурантами яких також стають кримськотатарські та проукраїнські активісти. У 2020 році новими фігурантами «кримінальних справ» стали **39** осіб.

Третя Бахчисарайська група «справи Хізб-ут Тахрір»: **Осман Сейтумеров, Сейтумер Сейтумеров, Рустем Сейтмеметов, Амет Сулейманов, Сейтумер Сейтумеров.**

«Справа так званих шпигунів»: **Костянтин Ширінга**, житель Севастополя.

«Справа батальйону ім. Номана Челебіджихана»: **Наріман Межмедінов, Меджіт Аблямитов.**

«Справа Свідків Єгови»: **Артем Шаблій, Євген Жуков, Володимир Маладика, Володимир Сакада, Ігор Шмідт**, житель Сімеїза.

«Справа Хізб-ут Тахрір» від 7 липня: **Вадим Бектеміров, Зекір'я Муратов, Ісмет Ібрагімов, Еміль Зіятдінов, Алім Суф'янов, Сейран Хайретдінов, Олександр Сізіков.**

«Справа про недонесення»: **Айдер Кадиров, Айдер Аблякімов, Ридван Умеров, Енвер Топчи.**

«Справа послідовників Рослякова»: 2-є підлітків (дані уточнюються).

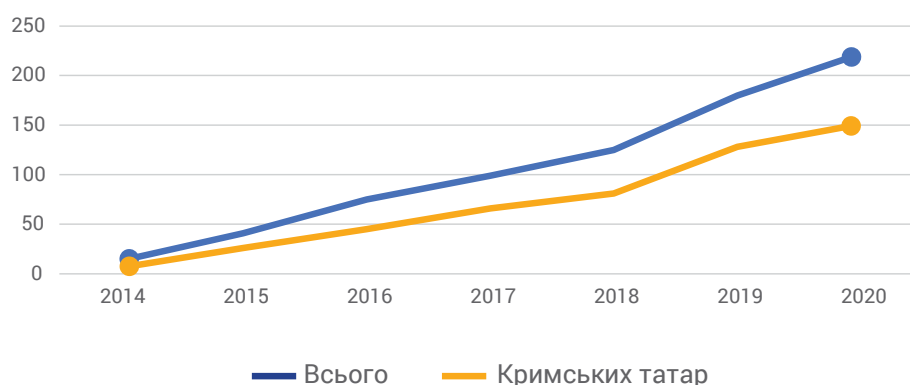
«Справа диверсантів»: **Хорошаєв Валентин, Кулієвіч Андрій, Решітніченко, Лагутін.**

Друга Сімферопольська група «справи Хиз бут-Тахрір»: **Булгаков Руслан, Зауров Руслан, Ібрагімов Ельдар.**

Поодинокі кейси: **Олександр Долженков, Руслан Бекіров, Айдер Муждабаєв, Ільвер Аметов**, житель Євпаторії, житель Керчі, а також кримчанин, імена яких залишаються невідомими.

У 2014 році 13 осіб стали політичними в'язнями, в 2015 році — 27 осіб, в 2016 — 34 людини, в 2017 — 24 людини, в 2018 — 26 осіб, в 2019 році — 55 осіб, в 2020 — 42 людини. Дані дії порушують положення ст. 1, 2, 3, 7, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9, 12 Декларації ООН про права корінних народів.

Політичні в'язні і переслідувані у кримінальних справах в 2014 — 2020 роках

За даним показником з 2017 до 2019 року спостерігається активне зростання, що викликано прагненням влади придушити будь-який громадянський спротив, прикриваючись боротьбою з так званими терористами, оскільки висувуються звинувачення в організації або участі в діяльності заборонених на території РФ організацій «Хізб ут-Тахрір» і «Свідки Єгови». Уповільнення зростання в 2020 році викликано запровадженими карантинними обмеженнями, пов'язаними із запобіганням поширенню коронавірусної інфекції.

Вироки

У 2020 році щодо **16** людей були «винесені вироки» у кримінальних «справах».

5 березня Джанкойський районний «суд» засудив **Сергія Філатова** до 6 років колонії загального режиму з обмеженням волі на строк на 1 рік за організацію і участь в осередку «Свідки Єгови».

6 квітня Армянський міський «суд» засудив **Дениса Кашука** до 3 років і 8 місяців позбавлення волі за підозрою в нібито «зберіганні вибухових речовин і боєприпасів».

4 червня Верховний «суд» Криму переглянув вирок Ялтинського міського «суду» щодо кримчанина **Артема Герасимова** і замінив раніше призначений штраф на покарання у вигляді позбавлення волі строком на 6 років. Його звинувачують в «організації діяльності релігійної організації «Свідки Єгови».

22 липня Чорноморський районний «суд» Криму засудив **Нарімана Межмедінова** до 8 років колонії за нібито «участь в незаконному збройному формуванні — батальйоні імені Н. Челебіджихана».

16 вересня Південний окружний військовий суд в Ростові-на-Дону оголосив вирок фігурантам другої Бахчисарайської «справи Хізб ут-Тахрір». **Марлена Асанова** засудили до 19 років колонії суворого режиму, **Мемета Белялова** — до 18, **Тимура Ібрагімова** — до 17, **Сейрана Салієва** — до 16, **Сервера Мустафаєва** — до 14, **Сервера Зекір'яєва** і **Едема Смаїлова** — до 13.

26 жовтня Нахімовський районний «суд» Севастополя засудив активіста **Валерія Большакова**, обвинуваченого в публічних закликах до здійснення екстремістської діяльності через публікацію у «ВКонтакте», до двох з половиною років умовно з заборонаю обіймати «державні» посади.

3 листопада Південний окружний військовий суд в Ростові-на-Дону оголосив вирок фігурантам Красногвардійської «справи Хізб ут-Тахрір». **Рустема Емірусейнова** засудили до 17 років позбавлення волі, **Арсена Абхаїрова** — до 13, **Ескендера Абдулганієва** — до 12.

10 грудня Верховний «суд» окупованого Криму заочно засудив власника кримсько-татарського телеканалу АТР **Ленура Іслямова** до 19 років колонії суворого режиму із заборонаю займатися інформаційною діяльністю на 2 роки.

У 2018 році стосовно 20 осіб були винесені вироки, в 2019 — щодо 33 осіб, в 2020 — 16 осіб. Дані дії є порушенням ст. 1, 2, 3, 7, 10, 11, 13, 18, 19, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 2 Протоколу №4 та ст. 1 Протоколу №12 до неї, ст. 1, 2, 7, 9 Декларації ООН про права корінних народів.

Вироки в 2018 — 2020 роках

Право на справедливий суд

Описані вище факти порушень прав людини в окупованому Криму призвели до того, що в 2020 році зафіксовано **424** випадки порушення права на справедливий суд, **355** з яких — щодо кримських татар.

Порушення права на справедливий суд в 2018 — 2020 роках

Даний показник менше попередніх за аналогічний період: за 2019 рік було зафіксовано 692 випадки, 2018 — 492, 2017 — 515. Проте така статистика свідчить про цілеспрямоване утримання понад 100 політичних в'язнів під вартою, неправомірне використання російського законодавства в політичних цілях, зокрема, з метою придушення ненасильницької боротьби кримських татар і проукраїнських активістів і їхнього протесту проти окупації Криму. За звітний період зафіксовані масові випадки продовження строків тримання під вартою, відхилення апеляційних скарг і клопотань адвокатів.

Показники порушення права на справедливий суд свідчать про дискримінацію корінного народу і проукраїнських активістів, що триває. Російська Федерація неправомірно використовує своє законодавство в політичних цілях, зокрема, з метою придушення ненасильницької боротьби кримських татар і їхнього протесту проти окупації Криму.

Принцип гласності судових засідань

Системним порушенням є порушення права на публічний судовий розгляд. Судові засідання, що стосуються обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, здебільшого проводяться в закритому режимі з порушенням принципу гласності. У всіх випадках «суди» вказують, що слухачі є загрозою для учасників судового процесу. Як правило, це має такі форми:

1. Закрите засідання, коли, крім судді, адвокатів, прокурора, секретаря судового засідання і співробітника державної служби, який забезпечує порядок в суді, — нікого більше в зал суду не допускають.
2. Навмисне обрання судом залу судового засідання з найменшою місткістю. Наприклад, у Сімферополі в «Київському районному суді» існує зал судового засідання, розташований на другому поверсі будівлі, який може вмістити лише від 2 до 4 слухачів.
3. Вчинення тиску на слухачів з метою «відбити бажання» надалі приходити на судові процеси через побоювання настання негативних наслідків, наприклад, бути викликаним на допит у цій справі, отримати повістку на допит в суді. Зафіксовані випадки, коли переписували паспортні дані слухачів або робили їхні копії, здійснювали відеофіксацію слухачів.

У своїх рішеннях про проведення засідання в закритому режимі «суди» вказують такі підстави: з метою забезпечення безпеки учасників судочинства; у зв'язку із загостреною соціально-політичною обстановкою в країні; у зв'язку зі збільшеною терористичною загрозою в країні і можливістю скоєння терористичних актів; таємниця слідства.

Дані дії здійснюються з метою обмежити доступ громадськості до інформації про судові процеси, виключити громадський контроль, чинити тиск на обвинуваченого. З метою захисту права на публічний судовий розгляд адвокатами, підзахисними (обвинуваченими) і слухачами були подані запити, клопотання і скарги в суди й органи державної влади. Суди у всіх випадках відхиляли такі заяви адвокатів і обвинувачених, органи державної влади давали відповіді, посилаючись на формальні причини. Таким чином, ми бачимо, що політичні в'язні і переслідувані в Криму не мають права на гласний, справедливий, незалежний та неупереджений судовий розгляд, що є порушенням ст. 1, 2, 3, 7, 8, 10, 11, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 6, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9, 12 Декларації ООН про права корінних народів.

Перекваліфікація «справ» за більш «важкими» частинами і статтями і призначення більш «важкого» покарання

Ще однією тенденцією в чиненні тиску і придушенні опору є перекваліфікація «злочинів», в яких звинувачують політичних в'язнів за «важкими» статтями. Так, фігурантам другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Ремзі Бекірову, Фарходу Базарову і Раїму Айвазову** закидають ще одну статтю — 278 КК РФ «Спроба насильницького захоплення влади і зміна конституційного ладу РФ».

Іншою особливістю 2020 року в межах протиправного переслідування жителів окупованого Криму і корінного кримськотатарського народу є призначення більш важкого покарання для політв'язнів. Якщо раніше, згідно з «виroyками» окупаційних судів, засуджені до позбавлення волі мали відбувати покарання у виправних колоніях, то в 2020 році були зареєстровані випадки засудження політв'язнів до відбування покарань у тюрмах. Зокрема, таке покарання було застосовано до фігурантів Красногвардійської групи «справи Хізб ут-Тахрір». **Арсен Абхаїров, Рустем Емірусєінов і Ескендер Абдулганієв** були засуджені до 13, 17 і 12 років позбавлення волі, з яких перші 2 роки політв'язні будуть відбувати в тюрмі. Режим утримання у тюрмах значно жорсткіший, ніж в колоніях, оскільки в установах першого типу політв'язні будуть обмежені і позбавлені ширшого кола належних їм основоположних прав і свобод.

Катування або таке, що принижує гідність, поводження і покарання

Всі політичні в'язні скаржаться на неналежні умови утримання, антисанітарію, переповнені камери, вогкість і ненадання своєчасної медичної допомоги. Адвокати та правозахисники прирівнюють подібне ставлення до тортур, жорстокого, нелюдського і такого, що принижує людську гідність, поводження, що є порушенням положень ст. 1, 2, 3, 5, 7, 18, 19, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 2, 3, 5, 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 7, 9, 12 Декларації ООН про права корінних народів.

У 2020 році **19** осіб були поміщені в карцер, спеціальний блок, штрафний ізолятор і одиночні камери: **Вадим Сірук, Емір-Усеїн Куку, Муслім Алієв, Рефат Алімов, Арсен Абхаїров, Ескендер Абдулганієв, Еміль Джемаденов, Руслан Сулейманов, Теймур Абдуллаєв, Айдер Саледінов, Руслан Ногаєв, Узеір Абдуллаєв, Тофік Абдулгасієв, Яшар Муєтдінов, Ельдар Кантемир, Ремзі Бекіров, Енвер Сейтосманов, Рустем Сейтмететов, Марлен Асанов**. Наприклад, Теймур Абдуллаєв в 2020 році перебував у ШІЗО більше 6-ти місяців.

Протягом року політв'язні неодноразово скаржилися на неналежні умови утримання. Скарги були на низьку температуру в камерах, що призводило до захворювань, антисанітарію, холодну воду, наявність тарганів і щурів, перевантаженість камер, недостатнє освітлення чи ненадання належної медичної допомоги.

Фігурант Ялтинської «справи Хізб ут-Тахрір» **Муслім Алієв** утримувався в підвальному приміщенні в слідчому ізоляторі Таганрога. Умови утримання змінилися на гірше після того, як він відмовився брати участь в голосуванні щодо змін до Конституції РФ. Фігурант

Ялтинської «справи Хізб ут-Тахрір» **Арсен Джеппаров** утримувався в напівпідвальному приміщенні, в дуже маленькій камері, яка була вся в цвілі. За його словами, в ній дуже холодно і сиро. В результаті — на другий день перебування у нього утворився флюс і набрякла щока. Йому провели хірургічну операцію з видалення флюсу без знеболювальних препаратів: «Спочатку проткнули голкою, після цього якимось чином почистили». Фігуранту Бахчисарайської «справи Хізб ут-Тахрір» **Зеврі Абсеїтову** постійно погрожували, що помістять його в ШІЗО і пильно спостерігали за ним.

Фігуранта «справи Хізб ут-Тахрір» від 10 червня 2019 року **Ескендера Сулейманова** протягом двох місяців утримували в камері з ув'язненим, хворим на туберкульоз. Політв'язень неодноразово скаржився, але його заяви не задовольнили.

3 лютого відбулося «судове» засідання щодо фігурантів «справи Хізб ут-Тахрір» від 10 червня 2019 року **Ельдара Кантімірова** і **Ленура Халілова**. Протягом усього дня політв'язні були голодними, оскільки вони не були забезпечені сухпайком на час участі в судовому засіданні. Фігурантам Красногвардійської «справи Хізб ут-Тахрір» **Ескендеру Абдулганієву, Рустему Емірусейнову** і **Арсену Абхаїрову** на час судового «засідання» видали зіпсовані сухпайки з гнильним запахом.

12 березня під час «судового» засідання політв'язню **Шабану Умерову** стало погано. Такий стан здоров'я пов'язаний з тим, що фігуранти «справи» не могли прийняти їжу, бо були надані сухпайки зі свининою. Після численних скарг на прострочені сухпайки, які давали кримським політв'язням, продукти звідти стали перекладати в поліетиленові пакети без маркування.

Українцеві **Володимиру Якименку**, якого засудили до 15,5 років колонії «за перевезення наркотиків», погрожують насильством через неодноразові звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини Людмили Денисової і представників дипломатичних установ України, після яких здійснюються перевірки пенітенціарної установи.

Фігуранта другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Яшара Муєдінова** помістили на примусову психіатричну експертизу в «Кримську республіканську психіатричну лікарню №1». Його утримують разом з людиною, яка, за словами самого Муєдінова, має серйозні психічні розлади, оскільки веде себе неадекватно, весь час провокує Муєдінова на конфлікти. Відомо, що, перебуваючи в СІЗО, він убив свого співкамерника. Фігурант другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Раїм Айвазов** в рамках примусової судово-психіатричної експертизи утримується разом з людиною, яка має серйозні психічні відхилення.

Фігуранта першої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Рустема Ісмаїлова** насильно утримували в тюремній лікарні протягом двох місяців, хоча він не потребував надання медичної допомоги. За словами самого політв'язня, за весь час перебування в неволі (більше 3,5 років) це було найважче місце ув'язнення.

Фігурант другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Енвер Аметов** поскаржився на нелюдські умови в слідчому ізоляторі, у зв'язку з чим там з'явилося дуже багато хворих. Адміністрація СІЗО не реагує на скарги політв'язнів, швидку допомогу не викликає, за наявності температури хворому не надається лікування. Також Енвер Аметов підкреслив, що графік слідчих заходів дуже вимотує.

Співробітники Сімферопольського СІЗО відмовилися прийняти передачу з життєво важливими медикаментами для фігуранта другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Джеміля Гафарова**. Проукраїнському активісту **Олегу Приходьку**, який утримуєть-

ся в СІЗО, тривалий час не передають життєво важливі ліки.

У Московському слідчому ізоляторі «Лефортово», в якому утримуються українські політв'язні **Іван Яцкін, Галина Довгопола і Костянтин Ширінга**, виявили коронавірусну інфекцію. В умовах поширення коронавірусної інфекції в СІЗО не вживається необхідних заходів: політв'язням не видають масок, спеціальних засобів, антисептиків, через що вони перебувають у великій зоні ризику. Раніше Прокуратура АР Крим почала кримінальне провадження проти окупантів через незабезпечення належних умов у місцях несвободи під час пандемії коронавірусу.

У 2020 році зафіксовано **138** випадків порушення права на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, **111** з яких — щодо представників корінного кримсько-татарського народу. Даний показник перевищує показник за 2019 рік (134 випадки), за 2018 рік (57 випадків) та 2017 рік (38 випадків).

Порушення права на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я у 2018 — 2020 роках

2020 рік характеризується масовими випадками ненадання належної медичної допомоги і погіршення стану здоров'я політв'язнів Криму в СІЗО і в'язницях на території РФ та окупованого півострова. Зафіксовано випадки, коли співробітники адміністрацій СІЗО не надають або вилучають ліки і медикаменти, передані родичами. Крім того, відомі випадки морального тиску і фізичного насильства стосовно затриманих активістів, політв'язнів. Також у цей розділ включені випадки призначення примусової психіатричної експертизи.

Відмова в наданні побачень

Системна відмова рідним політичних в'язнів у наданні побачень використовується як метод психологічного тиску з метою змусити співпрацювати зі слідством. Сім'ям фігурантів другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Руслану Сулейманову, Осману Аріфмететову і Ерфану Османову** більше 10 місяців відмовляють в офіційному побаченні, не пояснюючи причини. Вони бачаться тільки на «судових» засіданнях.

25 березня Верховний «суд» Криму знову відхилив скаргу матері фігуранта Красногвардійської «справи Хізб ут-Тахрір» **Арсена Абхаїрова** на відмову в наданні побачення з сином згідно зі ст. 125 КПК РФ.

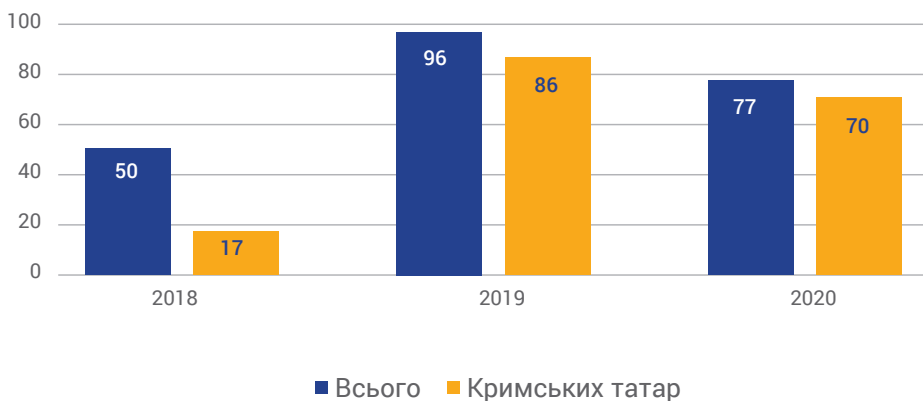
Родині проукраїнського активіста **Олега Приходька** відмовили в побаченні через епідеміологічну ситуацію, але і до пандемії коронавірусу окупанти весь час відмовляли їм у зустрічі.

Це суперечить положенню ст. 1, 2, 5, 7, 12, 16, 28, 30 Загальної декларації прав людини, ст. 5, 6, 8, 12, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст.1, 2, 9 Декларації ООН про права корінних народів.

Етапування політичних в'язнів

Ще однією перешкодою в можливості побачитися з рідними, методом психологічного тиску, а також проведення «судів» без слухачів є етапування політв'язнів у РФ. У 2020 році зафіксовано 77 випадків незаконних етапувань політв'язнів, 70 з яких — стосовно представників корінного кримськотатарського народу.

Незаконне етапування політичних в'язнів у 2018 — 2020 роках

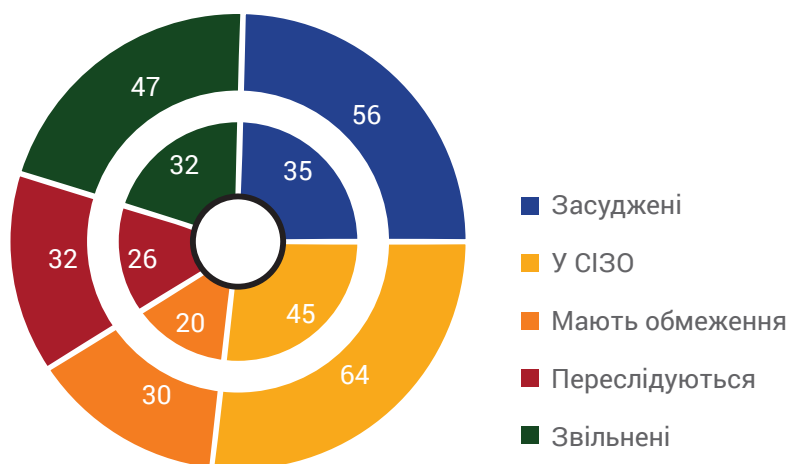
За даний період з Криму на територію Російської Федерації були етаповані: фігуранти Красногвардійської «справи Хізб ут-Тахрір» — **Рустем Емірусєінов, Арсен Абхаїров, Ескендер Абдулганієв**, фігуранти Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» — **Теймур і Узеїр Абдуллаєви, Айдер Салєдінов, Рустем Ісмаїлов, Еміль Джемаденов, Сейтвелі Сейтабдієв**, фігуранти «справи українських диверсантів» — **Володимир Дудка та Олексій Бессарабов**, фігуранти «справи Хізб ут-Тахрір» — **Енвер Омеров, Риза Омеров, Айдер Джаппаров, Руслан Месут, Ельдар Кантіміров, Руслан Нагаєв і Ленур Халілов**, фігуранти «справи Свідки Єгови» — **Сергій Філатов, Артем Герасимов**, фігуранти Ялтинської «справи Хізб ут-Тахрір» — **Емір-Усеїн Куку і Муслім Алієв**, а також **Олег Приходько, Руслан Сулейманов, Енвер Сейтосманов і Наріман Мемедємінов**. Фігуранти другої Бахчисарайської «справи Хізб ут-Тахрір» **Марлен Асанов, Сейран Салієв, Тимур Ібрагімов, Мемет Беялов, Ернес Аметов, Сервер Зекір'яєв, Сервер Мустафаєв і Едем Смаїлов**, фігуранти третьої Бахчисарайської «справи Хізб ут-Тахрір» **Осман Сейтумеров, Сейтумер Сейтумеров і Рустем Сейтмєметов**, а також всі фігуранти другої Сімферо-

польської «справи Хізб ут-Тахрір». Крім того, деякі політв'язні були піддані незаконному етапуванню двічі. Дані дії є порушенням положень ст. 76 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, а також ст. 7, 8, 10 Декларації ООН про права корінних народів.

Політичні в'язні і переслідувані в Криму за весь період окупації

Всього за період окупації півострова **229** осіб стали політичними в'язнями і переслідуваними, **158** з яких — представники корінного кримськотатарського народу. Станом на 1 березня 2021 року **56** політичних в'язнів засуджені і відбувають покарання в колоніях, з них **35** — представники кримськотатарського народу; **64** перебувають у СІЗО, з них **45** — кримські татари; **30** перебувають на випробувальному терміні або мають обмеження, з них **20** — кримські татари; **32** переслідуються, з них **26** — кримські татари; **47** політв'язнів були звільнені, з них **32** — кримські татари.

229 політв'язнів і переслідуваних у кримінальних справах за період окупації Криму, 158 з яких — представники корінного кримськотатарського народу

До **25** політв'язнів і **24** військовополонених моряків застосовувалася «каральна психіатрія», з них **23** — представники корінного народу.

Майнові права

В окупованому Криму регулярно порушуються майнові права юридичних та фізичних осіб, нижче наведено випадки, про які стало відомо в 2020 році.

Президент Росії Володимир Путін розширив перелік територій, на яких земельні ділянки не можуть бути у власності «іноземців» і «іноземних юридичних осіб», додавши до них прибережні ділянки окупованого Криму. Через даний указ понад 11 тисяч іноземців

позбудуться землі. У число власників нерухомості увійшли громадяни 55 країн.

Окупаційна влада Криму «в знак зміцнення дружніх відносин» передала Чеченській Республіці територію колишньої оздоровниці на першій береговій лінії в Алушті. За дорученням Рамзана Кадірова там планують побудувати дитячий табір¹¹.

14 грудня 2020 року дочірня компанія банку «Росія» ТОВ «Південний проєкт» на «аукціоні» купила 100% акцій кримського винного заводу «Масандра».

Дані дії є грубим порушенням ст. 1, 2, 7, 8, 17, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Додаткового протоколу і ст. 1 Протоколу №12 до неї.

¹¹ Джерело: міністр праці, зайнятості та соціального розвитку Чечні Усман Баширов

КОЛЕКТИВНІ ПРАВА

Право на свободу слова

З початком окупації на півострові почалися масові репресії та переслідування стосовно кримськотатарських і проукраїнських активістів. З метою приховування від міжнародної спільноти численних злочинів де-факто влада знищила всі незалежні і нелояльні ЗМІ, які висвітлювали всі проведені обшуки, арешти, затримання та інші репресивні дії. Кілька редакцій, зокрема офіс медіа-холдингу «ATR», зазнали обшуків і вторгнення силовиків. Через деякий час єдиний кримськотатарський телеканал «ATR», радіостанції «Мейдан» і «Лідер», інтернет-видання «15 хвилин», інформаційне агентство «QHA», Чорноморська телерадіокомпанія та низка інших ЗМІ були змушені виїхати на територію материкової частини України. Багато журналістів також були змушені покинути півострів з міркувань безпеки. До окупації в Криму працювало близько **3000** засобів масової інформації. Уже в травні 2015 року залишилося **232** — лояльних окупаційній владі, засуджено українського журналіста Миколу Семену, заборонено в'їзд засновнику інформагентства QHA Ісмету Юкселю, журналістці Олені Савчук, Аліні Смутко та ін. Жителі півострова опинилися в інформаційному вакуумі.

Достовірними джерелами інформації про ситуацію в Криму є стримери і блогери з числа кримськотатарської молоді. Однак і вони зазнають утисків і репресій з боку де-факто влади в Криму. Їх насильно затримують, забороняють знімати і відбирають техніку. Одним із прикладів є процес над громадським журналістом Наріманом Мемедєміновим, якого в 2019 році «засудили» до 2 років 6 місяців колонії-поселення.

18 січня 2020 року ФСБ заборонила в'їзд в окупований Крим українському журналісту **Тарасу Ібрагімову** до 2054 року. Причиною заборони став адміністративний протокол за незаконну трудову діяльність.

28 травня 2020 року «суд» окупованого Криму оштрафував виконувача обов'язків голови місцевої мусульманської релігійної громади «Алушта» **Руслана Емірвалієва** на 1000 рублів через публікацію на сторінці в соціальній мережі «Вконтакте» 2016 року. В окупованому Криму в 8 населених пунктах 11 провайдерів повністю блокують 25 українських інформаційних сайтів і 5 частково, серед яких сайт Меджлісу кримськотатарського народу¹².

Дані дії є грубим порушенням ст. 1, 2, 7, 8, 19, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 3, 5, 16, 18 Декларації ООН про права корінних народів.

Право на мирні зібрання та асоціації

Оскільки на території тимчасово окупованого Криму Російська Федерація в порушення норм гуманітарного права застосовує власне законодавство, то місцеві жителі змушені підкорятися його нормам.

12 https://crimeahrg.org/ru/ukrainskie-onlajn-media-v-krymu-blokiruyutsya-minimum-11-provajderami-v-8-gorodah/?fbclid=I-wAR3qx_E7mOxd6Vj3es8OmNFKMfCwm0IB9apLV7PqBFWYr7RUB_YuuGlaOEo

Свобода зібрань у Росії гарантується Конституцією, однак з року в рік зростає кількість фактичних заборон на проведення мирних зібрань і невиправданого втручання в їхню організацію і хід. Ситуація із забезпеченням права на свободу зібрань різко погіршилася з ухваленням Федерального закону від 8 червня 2012 № 65-ФЗ, яким було внесено поправки до Федерального закону «Про збори, мітинги, демонстрації, ходи і пікетування» і до Кодексу про адміністративні правопорушення та який істотно розширив повноваження суб'єктів РФ в цій сфері. Ухваленням 21 липня 2014 року Федерального закону №258-ФЗ введена кримінальна відповідальність за неодноразові порушення правил організації та проведення публічних заходів.

З 2010 року 26 червня кримські татари щорічно відзначають День кримськотатарського прапора. Рішенням¹³ 3-ї сесії 5 Курултаю кримськотатарського народу від 29 серпня 2010 року 26 червня було оголошено Днем кримськотатарського прапора. Як правило, в цей день проходять мітинги, організовують автопробіги, проте з 2014 року проведення подібних заходів стало неможливим. Наприклад, в 2019 році жителям смт Октябрське відмовили в проведенні автопробігу, присвяченого Дню кримськотатарського прапора. Офіційними причинами відмови «влада» назвала неправильно заповнені заяви, недотримання термінів їх подачі і «незрозумілий маршрут». На місце початку збору учасників акції прибули «співробітники МВС РФ» і заявили, що автопробіг несанкціонований. Також вони погрожували відповідальністю учасникам в разі його проведення. Кілька силовиків фіксували активістів на відео. Потім на трасі «Джанкой — Сімферополь» співробітники російської «поліції» неодноразово зупиняли учасників автопробігу до Дня кримськотатарського прапора. Перші три рази учасників акції зупиняли співробітники російської «ДПС» для перевірки документів, не пред'являючи звинувачень в будь-якому правопорушенні. Напередодні Дня кримськотатарського прапора заступник голови Меджлісу кримськотатарського народу Наріман Джелял, юрист Еміне Авамільєва і активіст Куртсеїт Абдуллаєв отримали від окупаційної влади Криму застереження про неприпустимість порушення закону «Про протидію екстремістської діяльності». У 2020 році в окупованому Криму кримськотатарські активісти провели акцію «Байрак' арєкет» («Рух прапора»), приурочену до Дня кримськотатарського прапора, в рамках якої відвідували ветеранів кримськотатарського національного руху в різних районах півострова. Тільки 24 червня машини активістів більше п'яти разів зупиняв «патруль» нібито для перевірки документів.

У 2020 році збереглась тенденція придушення будь-якої форми реалізації права на мирні зібрання окупаційною владою Криму. 18 травня є Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу 1944-го року. Щорічно в Сімферополі та інших населених пунктах півострова на центральних площах проводилися жалобні мітинги та інші акції, спрямовані на вшанування пам'яті жертв депортації, однак після окупації Криму «влада» дозволила провести траурний мітинг лише один раз на околиці міста.

У 2020 році в окупованому Криму кримськотатарські активісти масово отримували застереження про неприпустимість проведення несанкціонованих заходів, таких як мітинги, ходи, акції в період з 23 лютого до 26 червня.

9 березня 2020 року, в день народження українського поета Тараса Шевченка, жителі Сімферополя прийшли з квітами, прикрашеними жовто-блакитними стрічками, до його пам'ятника. Люди почали тихо співати гімн України, але російські силовики заборонили це робити.

У 2020 році було порушено адміністративні «справи» проти матері фігуранта другої

¹³ <http://surl.li/aoii>

Бахчисарайської «справи Хізб ут-Тахрір» Сервера Мустафаєва, матері фігуранта Красногвардійської «справи Хізб ут-Тахрір» Арсена Абхаїрова і тещі фігуранта другої Бахчисарайської «справи Хізб ут-Тахрір» Едема Смаїлова через одиночні пікети на підтримку рідних.

Пізніше Бахчисарайський районний «суд» Криму повернув протоколи у «справі» проти **Венери Мустафаєвої** до відділу «поліції». За словами адвоката Лілі Гемеджі, протоколи були складені з порушеннями норм чинного адміністративного законодавства. Зокрема, не були роз'яснені права та обов'язки Венери Мустафаєвій. Перекладача, який був присутній при складанні протоколу про адміністративне правопорушення, не було попереджено про відповідальність. Співробітники «поліції» розцінюють пікет як публічний захід, яким порушено указ Сергія Аксьонова «Про введення режиму підвищеної готовності на території Республіки Крим» від 17 березня 2020 року.

Описані вище дії окупаційних силових структур є злочинними, політично мотивованими, порушують ст. 1, 2, 7, 8, 19, 20, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 3, 5, 16, 18 Декларації ООН про права корінних народів.

Право корінного народу на управління представницьким інститутом

Кримськотатарський народ — корінний народ Криму, який домігся права повернутися на рідну землю лише в кінці 20 століття після насильницької депортації 1944-го року, внаслідок якої загинуло понад 46% представників народу. Незважаючи на це, вже в 1991 році було відновлено Курултай кримськотатарського народу (вищий представницький орган кримськотатарського народу, який обирається за визначеною виборчою демократичною процедурою). Курултай обирає за визначеною парламентською демократичною процедурою Меджліс кримськотатарського народу (представницько-виконавчий орган). Меджліс кримськотатарського народу відповідно до рішення¹⁴ ЕКОСOP ООН E / DEC / 1995/317 від 25 листопада 1995 року був визнаний організацією корінного народу і в такій якості допущений до роботи ООН. Офіційний статус в українській правовій системі Меджліс отримав як Рада представників кримськотатарського народу згідно з Указом Президента України від 18 травня 1999 року № 518/99¹⁵. Меджліс визнавався Україною як представницький інститут кримськотатарського народу в численних парламентських постановах Верховної Ради України, в постановах і розпорядженнях Уряду України та ін. Система «Курултай — Меджліс» — це демократичні органи, що регулюють всі сфери життєдіяльності кримськотатарського народу. Відповідно Меджліс кримськотатарського народу є представницьким інститутом корінного народу в розумінні ст. 18-20 та інших Декларацій ООН про права корінних народів 2007 року.

Після незаконної анексії Криму Російською Федерацією послідовна позиція Меджлісу кримськотатарського народу щодо правомірного і ненасильницького відстоювання колективних прав кримськотатарського народу і прав його представників призвела до тиску і репресій з боку окупаційної влади РФ на членів Меджлісу. На початок окупації в АРК функціонувало 250 місцевих меджлісів.

Рішенням «Верховного Суду Республіки Крим» від 26 квітня 2016 року Меджліс крим-

¹⁴ <https://digitallibrary.un.org/record/202232>

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518/99/ed20100903>

ськотатарського народу було заборонено. Рішенням Верховного Суду РФ від 29 вересня 2016 року було відхилено апеляційну скаргу адвокатів Меджлісу і залишено в силі рішення «суду» від 26 квітня 2016 року. 19 квітня 2017 року Міжнародний суд ООН виніс проміжне рішення¹⁶ у справі «Україна проти РФ» в частині скарги про порушення Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, яким зобов'язав Росію відновити діяльність Меджлісу кримськотатарського народу — представницького органу корінного народу Криму. Однак РФ досі не виконала це рішення. Будівля Меджлісу кримськотатарського народу в Сімферополі, на яку було накладено арешт окупантами, систематично піддається актам вандалізму. Зокрема, невідомі розмалювали фасад будівлі, на якому до обшуку й арешту висіли кримськотатарський і український прапори. Крім того, з будівлі зірвано таблички з найменуванням представницького органу кримськотатарського народу кримськотатарською та українською мовами.

Через позицію влади РФ члени Меджлісу кримськотатарського народу обмежені в фактичній можливості реалізовувати власні представницькі функції, оскільки не можуть в такій якості перебувати під юрисдикцією РФ в окупованому Криму, бо будуть притягнуті до відповідальності як члени «екстремістської організації». Крім того, діяльність Меджлісу кримськотатарського народу істотно обмежена, оскільки після заборони російською владою більшість членів перебувають у Криму і не можуть брати участь у засіданнях і заходах Меджлісу через постійний ризик притягнення до відповідальності. Заборона представницького органу корінного кримськотатарського народу є порушенням ст. 1, 2, 7, 8, 19, 20, 21, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 3, 5, 18, 19, 20, 23, 33 і 34 Декларації ООН про права корінних народів.

Право дотримуватися, відправляти, розвивати і передавати свої духовні і релігійні традиції, звичаї та обряди

Крім переслідування окремих осіб, що належать до певної релігійної групи, на території окупованого Криму застосовуються й інші способи перешкоджання відправленню релігійного культу, в порушення ст. 58 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. Нижче описані випадки порушення релігійних прав на території півострова, про які стало відомо в 2020 році.

Мировий «суд» Сімферополя оштрафував імама **Расима Дервішева** на 5 тисяч рублів, якого звинуватили в «проведенні незаконної місіонерської діяльності». При цьому залучені до «справи» експерти не змогли точно підтвердити присутність в діях Дервішева ознак «місіонерської діяльності».

20 березня співробітники так званої російської поліції приїхали в мечеть села Завітне Советського району окупованого Криму. Силовики зачитали статтю про порядок здійснення місіонерської діяльності, а також провели «бесіду» з імамом мечеті.

Керівництво Сімферопольського СІЗО порушує право на віросповідання фігуранта другої Сімферопольської «справи Хізб ут-Тахрір» **Джеміля Гафарова**. Подібні порушення зафіксовані і стосовно інших кримськотатарських політв'язнів.

«Прокуратура» Алушти порушила адміністративну «справу» щодо імама релігійної

16 <https://www.icj-cij.org/files/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf>

громади «Алушта» **Юсуфа Аширова** за нібито «незаконну місіонерську діяльність».

Пізніше в окупованому Криму порушили ще одну адміністративну «справу» стосовно імама мечеті **Длявера Халілова** через «проведення незаконної місіонерської діяльності» та «організації несанкціонованих зборів, ходи, мітингу». 29 квітня йому присудили штраф у розмірі 30 тисяч рублів за «організацію несанкціонованого зібрання», а саме: проведення в мечеті обов'язкової для мусульман колективної п'ятничної молитви.

Мусульманській релігійній громаді «Алушта» в окупованому Криму винесли попередження, спираючись на російський закон «Про протидію екстремістської діяльності». Зокрема, «Мін'юст» Криму вимагає виключити Руслана Емірвалієва зі складу засновників даної релігійної організації, оскільки в його діях нібито містяться ознаки екстремістської діяльності.

Крім порушення прав мусульман, утиску зазнають також і віряни Православної церкви України (колишньої Української православної церкви Київського патріархату), і представники інших релігійних течій.

За інформацією Міністерства закордонних справ України, окупаційна влада продовжує систематичні утиски релігійних громад на території Криму: з **49** релігійних громад ПЦУ залишилося **7**, а з **23** священнослужителів — **4**.

Митрополит Сімферопольський і Кримський ПЦУ Климент отримав постанову від так званої «служби судових приставів Криму» про знесення храму ПЦУ в Євпаторії. Культову будівлю вимагають знести в п'ятиденний термін.

4 серпня Верховний Суд РФ відмовився переглянути рішення про виселення громади ПЦУ з кафедрального собору в Сімферополі. За словами адвоката Сергія Зайця, це означає повну ліквідацію української православної громади в Криму, і такими діями РФ продовжує зачистку Криму від усього українського.

Проукраїнський активіст, політв'язень **Олег Приходько** подав два клопотання в адміністрацію пенітенціарної установи про допуск до нього священника, але відповіді так і не отримав.

5 березня Ялтинський міський «суд» визнав винним кримчанина **Артема Герасимова** в організуванні діяльності організації «Свідки Єгови» і призначив йому штраф у розмірі 400 тисяч рублів.

5 березня Джанкойський районний «суд» засудив **Сергія Філатова** до 6 років колонії загального режиму з обмеженням волі строком на 1 рік за нібито організацію та участь в осередку «Свідки Єгови».

Російська влада в окупованому Криму достроково розірвала договір оренди приміщення, в якому розташовується єдиний на півострові Кафедральний собор Православної церкви України. Відповідний лист від так званого «Міністерства земельних і майнових відносин» отримало управління Кримської єпархії помісної УПЦ 27 березня.

8 червня «Арбітражний суд» Криму прийняв рішення розірвати договір оренди приміщення Кафедрального собору святих рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги УПЦ КП. «Суд» зобов'язав церкву повернути приміщення «Міністерству майнових і земельних відносин» Криму і стягнути в дохід федерального бюджету РФ 12 000 рублів державного мита. Приводом для розірвання договору є заборгованість у розмірі 2,3 гривні.

За даними українського активіста Андрія Щекуна, в Сімферополі на місці, де в 2013 році було виділено земельну ділянку під будівництво Кафедрального собору в ім'я Христа Спасителя Української православної церкви Київського патріархату (вже ПЦУ), окупанти без будь-яких рішень почали будівництво житлового комплексу для працівників ФСБ РФ. Крім того, за припущеннями Щекуна, розпочато роботи з геодезії для будівництва храму Московського патріархату.

Так зване «Міністерство майнових і земельних відносин Криму» почало «ремонт» приміщень Кафедрального собору святих рівноапостольних князя Володимира і княгині Ольги Православної церкви України (ПЦУ) в Сімферополі, в результаті якого, за словами митрополита Сімферопольського і Кримського ПЦУ Климента, майно церкви було «розграбовано і розламано».

Євпаторійський міський «суд» зобов'язав Православну церкву України знести храм в Євпаторії. За словами владики Климента, будівництво було розпочато ще до 2014 року й у ПЦУ є відповідні документи на храм.

Всі ці дії є порушенням ст. 1, 2, 7, 8, 17, 18, 19, 20, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Додаткового протоколу і ст. 1 Протоколу №12 до неї, ст. 1, 2, 3, 5, 9, 12, 15 Декларації ООН про права корінних народів.

Право на дотримання і відродження культурних традицій і звичаїв

Крим — це історична батьківщина кримських татар, єдине місце, де збереглися пам'ятки культурної спадщини корінного народу. У період з 1944 року до 90-х років минулого століття кримськотатарський народ був позбавлений права і можливості зберігати і розвивати власну культуру. А з початком окупації 2014 року де-факто влада прагне зробити все можливе, щоб знищити пам'ятки культури, що підтверджують прямий і нерозривний зв'язок кримськотатарського народу з Кримом.

Під виглядом «реставрації» окупаційна влада руйнує Бахчисарайський історико-культурний заповідник «Ханський палац», який є унікальною архітектурною пам'яткою XVI століття, єдиним у світі зразком кримськотатарської палацової архітектури. Кримськотатарський активіст Едем Дудаков опублікував фото і відеоматеріали з так званих розкопок навколо Великої Ханської мечеті, Ханського цвинтаря і в Ханській стайні, на яких видно, що «роботи» ведуть не професійні археологи, а «дешева робоча сила». За його словами, знайдені артефакти без фотофіксації просто складають в купу. Він також додав, що тендер на проведення «археологічних робіт» виграла «московська фірма, яка, своєю чергою, найняла на субпідряд місцеву дешеву робочу силу».

У Керчі на розкопках Пантікапея (Мітридат) на пританеї впали колони. Їх 28 січня «підперли», щоб вони не впали, але це не допомогло. Пізніше всі частини колон, що впали, вивезли співробітники музею. Руїни Пантікапея на горі Мітридат у Керчі є пам'яткою культурної спадщини України.

Окупанти в Криму демонтують будівлю кримськотатарської кав'ярні XVIII століття (більш відома як будинок, де жив композитор А. Спендіаров), розташованої на площі в центральній частині Карасубазара (Білогірськ). Про це на своїх сторінках в Facebook повідомляють активісти і зазначають, що будинок проданий, у нього новий власник і нові плани.

У серпні 2019 року в окупованому Криму на місці старого мусульманського поховання в зниклому селі Унгут Кіровського району археологи проводили розкопки. Приїхавши на місце, активісти виявили розриті могили, в деяких з них скелети, а також людські останки, зібрані в пакети. Місцеві жителі припускають, що розкопки пов'язані зі споруджуванням водопроводом з північних районів Криму в Керч.

Окупаційна влада Криму проводить масштабну «реконструкцію» заповідника «Херсонес Таврійський», який входить до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. В античному археологічному музеї-заповіднику будівництво заборонено. Проте тут побудували безліч металевих і дерев'яних конструкцій.

В Євпаторії вандали розбили пам'ятну дошку українській письменниці Лесі Українці.

Напередодні настання священного для мусульман місяця Рамадан вандали в окупованому Криму закидали тухлими яйцями мечеть села Копюрлікой (Черемисівка) Карасубазарського (Білогірського) району.

Напередодні річниці геноциду кримськотатарського народу невідомі вчинили акт вандалізму на кримськотатарському (мусульманському) кладовищі в с. Владиславівка Нижньогірського району. Вандали зруйнували надгробні камені, але російські правоохоронні органи назвали це «внутрішньородинним розглядом».

29 червня 2020 року мешканка м. Кемерово РФ спробувала розбити пам'ятний камінь, на якому зображений кримськотатарський символ (тамга) і написані рядки з Корану. Дані дії супроводжувалися образами на адресу кримських татар і релігії. При спробі втекти з місця злочину автомобіль не завівся. Як стало відомо пізніше, її заарештували на 10 діб, але вказане адміністративне покарання абсолютно не відповідає тяжкості скоєного злочину.

Дані дії є грубим порушенням ст. 1, 2, 7, 8, 19, 27, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 1 Протоколу №12 до неї і ст. 1, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 31 Декларації ООН про права корінних народів.

Право на освіту рідною мовою та збереження власної історії

Незважаючи на те, що окупаційна влада «офіційно» визнала кримськотатарську мову однією з державних, сфери її використання звужені, відсутні кримськотатарські версії офіційних сторінок сайтів органів окупаційної влади, тобто представлені виключно російською мовою, діловодство ведеться тільки російською, людям навіть відмовляють у праві користуватися рідною мовою в так званих судах, зафіксовані випадки погроз звільнення працівників за те, що вони розмовляли між собою рідною мовою.

До окупації в Криму діяло **15** шкіл і **384** класи з кримськотатарською мовою навчання. Незважаючи на те, що була відкрита нова **16** школа в м. Сімферополь, пізніше окупаційна влада змінила статус шкіл. Так, згідно з даними окупаційної влади на даний момент залишилося **7** шкіл з кримськотатарською мовою навчання, **3** — з російською та кримськотатарською мовами навчання, а **6** отримали статус «загальноосвітніх» шкіл. Навчання кримськотатарською мовою дозволяється тільки до 9 класу і за заявою батьків. Адміністрації навчальних закладів під різними приводами створюють перешкоди в подачі таких заяв: «У Криму одна рідна мова — російська», «відсутність аудиторій», «відсутність

викладацького складу», «відсутність підручників», також зафіксовані випадки грубої відмови: змушують батьків відмовлятися від навчання кримськотатарською мовою або скорочують кількість годин на вивчення кримськотатарської мови і літератури.

Так, наприклад, за даними журналіста Шевкета Ганієва, в середній освітній школі №8 Сімферополя вчителька просила батьків учнів відмовитися від вивчення кримськотатарської мови. У заяві, в якій необхідно було вказати мову навчання для дитини, вона вимагала поставити «прочерк» навпроти граfi «прошу організувати вивчення рідної мови».

Кримськотатарському Ресурсному Центру стало відомо, що подібні заяви також лунали в інших школах Криму, де вчителі також просили поставити «прочерк» навпроти граfi «прошу організувати вивчення рідної мови».

Подібна ситуація в школі №8 Сімферополя повторилася декількома місяцями пізніше, коли керівництво проводило бесіди з батьками учнів і змушувало відмовитися від вивчення кримськотатарської мови.

Другий наочний приклад: за інформацією юриста Лєнури Єнгулатової, в лютому 2020 року мама майбутнього першокласника звернулася до директора Сімферопольської школи №37 з питанням про можливість навчатися кримськотатарською мовою. У відповідь вона почула агресивну риторику, яка увінчалася фразою: «Ви хто? Ви, татари, тут ніхто! От і все. Кримськотатарського класу не буде». Мати дитини заявила в «поліцію» про екстремістські висловлювання директора школи як посадової особи та відмову в прийомі на навчання. Мати звернулася в так зване «Міносвіти Криму», яке направило в «Департамент освіти м. Сімферополя». У департаменті матері заявили, що їй не зобов'язані за заявою відкривати клас з рідною мовою навчання (хоча охочих з числа батьків набралось більше 12).

«Поліція» знову відмовила в порушенні справи на тій підставі, що директор у цей день нібито взагалі не зустрічалася з матір'ю, а все це начебто вигадки уяви самої жінки.

На підтвердження вищеописаного подаємо динаміку на підставі офіційних даних окупаційної влади.

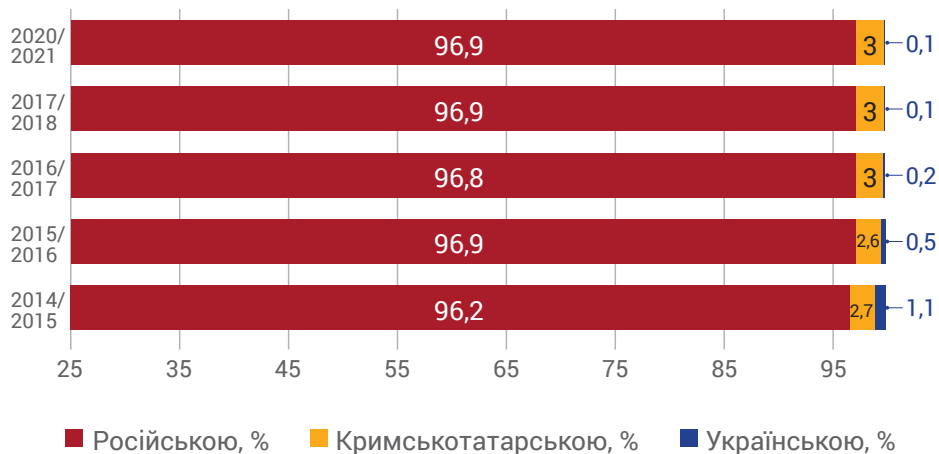
Кількість класів з кримськотатарською мовою навчання

Як видно на графіку, кількість класів з кримськотатарською мовою навчання зменшилася.

Важливим показником є співвідношення кількості дітей, які навчаються російською, кримськотатарською та українською мовами.

Співвідношення кількості дітей, що навчаються російською, кримськотатарською та українською мовами

У 2020-2021 навчальному році в 554 освітніх організаціях «Республіки Крим», що реалізують програми дошкільної освіти, навчається 73 900 дітей, з них російською мовою — 72 600 дітей **(98,3%)**, кримськотатарською — 1 200 **(1,6%)**, українською — 93 **(0,1%)**.

Адміністрація шкіл робить зауваження дітям через спілкування рідною мовою, проводяться рейди пошуку так званої екстремістської і забороненої літератури.

У школи приходять співробітники ФСБ для так званих профілактичних бесід з кримськотатарськими дітьми.

У школах учням роздають анкети, через які намагаються з'ясувати настрої в сім'ях і їхню схильність до доносів.

Рідна мова не може розвиватися без підготовки фахівців з викладання кримськотатарської мови. У Кримському інженерно-педагогічному університеті існують 30 бюджетних місць, проте вони часто залишаються не укомплектованими. Адже через перешкоди у відкритті національних шкіл і класів у школах у вчителів кримськотатарської мови низьке навантаження, таким чином окупаційна влада створює непрямі умови для створення безперспективності отримання професії «вчитель кримськотатарської мови». У 2017 році зафіксовано обшук у будинку вчительки кримськотатарської мови.

Окупаційна влада активно займається переписуванням і фальсифікацією історіографії Криму і кримськотатарського народу, що також відбивається в шкільних підручниках з історії. У підручнику історії за 10 клас, за яким мали навчатися в школах окупованого Криму, містилися висловлювання, що розпалюють міжнаціональну ворожнечу, зокрема ненависть до кримськотатарського народу. У виданні були наведені неправдиві та необ'єктивні висловлювання щодо історії кримськотатарського народу з проявами ксенофобії. Під тиском громадськості окупаційна влада вилучила зі шкіл даний підручник, при цьому в 2020 році він використовувався в освітньому процесі.

Дані дії є грубим порушенням ст. 1, 2, 7, 8, 19, 26, 28, 30 Загальної Декларації прав людини, ст. 9, 10, 13, 14, 17, 18 Європейської конвенції прав людини, ст. 2 Додаткового протоколу і ст. 1 Протоколу №12 до неї, ст. 1, 2, 3, 5, 8, 9, 13, 14, 15, 16 Декларації ООН про права корінних народів.

Право на території, землі і ресурси

Оскільки на законодавчому рівні Українська держава до 2014 року не визнавала кримських татар корінним народом, відповідно не було врегульовано право кримських татар на землі, території і ресурси. З 2007 року українська влада намагалася вирішити питання із забезпеченням земельними ділянками кримських татар, створюючи відповідні комісії та робочі групи. Таким чином, у період з 2007 до січня 2014 року на території АРК було виділено 5358 ділянок для індивідуального житлового будівництва в м. Сімферополь, Сімферопольському районі, на південному і західному березі.

16 березня 2014 року було проведено незаконний референдум про статус Криму, що став приводом для виправдання РФ спроби анексії Криму, своєю чергою, корінний кримськотатарський народ проігнорував плебісцит, який порушує міжнародне право і законодавство України. Окупаційні органи незаконно застосовують російське законодавство в усіх сферах життєдіяльності на півострові, а також ухвалюють місцеві неправомірні закони. Так, 15 січня 2015 року було прийнято «Закон Республіки Крим» «Про надання земельних ділянок, що перебувають у державній або муніципальній власності, і деякі питання земельних відносин». Статтею 5 цього «закону» передбачено умови надання земельних ділянок пільговим категоріям громадян, зокрема і репресованим. Положення даної статті є дискримінаційними, оскільки ділянку в Сімферополі може отримати громадянин, який на момент подачі заяви проживає на території міста Сімферополя більше 5-ти років. Враховуючи те, що кримські татари, які звертаються за отриманням земельної ділянки відповідно до цього «закону» переважно проживають на землях, зайнятих самовільно, вони не відповідають даним критеріям, оскільки не мають відповідної реєстрації. На сьогодні залишаються невирішеними питання з оформленням земель, зайнятих самовільно в таких регіонах, як: Жигуліна Роща, Стрілецьке, Кримавтогаз, Балаклавська, Курбан-кою, Молодіжне, Аеропорт Заводський, Євпаторія, Судак, Південний берег Криму. За даними активістів кримськотатарського народу, де-факто влада відмовляється вирішувати питання з виділенням земельних ділянок на Південному березі Криму та інших регіонах доти, доки не буде вирішено питання з виділенням ділянок у м. Сімферополь. Крім ухвалення подібних дискримінаційних «законів», у законодавстві Російської Федерації відсутнє поняття приватної власності на землю.

З 2011 року до сьогодні у Криму проводяться аукціони з продажу землі. З огляду на проваджувану політику заміщення населення на півострові, окупаційна влада сприяє тому, щоб громадяни Росії скуповували земельні ділянки в Криму, надаючи їм пільгові умови працевлаштування.

Крім позбавлення корінного кримськотатарського народу права на землю, всі ці роки ігнорується невід'ємне право корінного народу на ресурси і корисні копалини на території Криму. 6 грудня 2009 року було ухвалено Заяву Курултаю кримськотатарського народу V скликання «Про невід'ємне право кримськотатарського народу на землю та природні ресурси»¹⁷. 17 листопада 2019 року Меджлісом кримськотатарського народу було ухвалено Заяву Меджлісу кримськотатарського народу «Про дотримання невід'ємних прав корінного кримськотатарського народу в умовах тимчасової окупації Криму Російською

¹⁷ http://qtm.org/public/images/ckeditor/file/quick-folder/04_zayavlenie_o_neotemlemom_prave_na_zemlyu.doc

Федерацією»¹⁸. Однак практика використання ресурсів, надр і корисних копалин Кримського півострова без вільної, попередньої та усвідомленої згоди з представницьким органом корінного кримськотатарського народу триває дотепер. Наприклад, проблему з недостатньою забезпеченістю водними ресурсами Криму де-факто влада півострова вирішує шляхом буріння свердловин і викачування води з підземних озер на півночі Криму, що призвело до засолення ґрунтів у даному регіоні, а також зміни хімічного складу води, в якій різко виріс рівень вмісту кальцію і вапняку. З огляду на недостатній рівень опадів протягом усього часу користування підземними озерами, а також рівень навантаження на дані свердловини, водний баланс підземних вод не відновлюється, що надалі може спричинити просідання ґрунту в цьому регіоні.

З квітня 2015 року велось будівництво так званого «Кримського моста», автомобільну частину якого відкрили в 2018 році, а в кінці 2019-го запустили залізничне сполучення. Будівництво даного мосту почалося без узгодження з представниками корінного кримськотатарського народу і здійснювалося з порушеннями екосистем Кримського півострова, а також Азовського і Чорного морів. Дане будівництво тягне за собою регіональну екологічну катастрофу.

Так само з грубим порушенням екосистеми гір Криму в 2020 році завершено будівництво траси «Таврида», при будівництві якої були зруйновані карстові породи Кримських гір, ландшафту, що негативно впливає на традиційне господарювання кримських татар. Підконтрольна Росії влада півострова з метою видобутку щебеню та інших копалин розробляє кар'єри, через що змінився ландшафт Криму, було підірвано вершину гори Агармиш, що призвело до її руйнування і порушення формування підземних вод, а в селі Холодівка Кіровського району пересохла річка, знищуються ялівцеві 300-400-річні ліси. Крім цього, через вибухи у місцевих жителів руйнуються будинки. У Керчі через видобуток піску з урочища Плавні на території Нижньо-Чурбашського хвостосховища зруйнувалася частина дамби, що перешкоджає потраплянню відходів у море. Екологи стверджують, що в піску містяться токсичні хімічні речовини — миш'як, ванадій, фосфор і залізо — в концентрації, що значно перевищує припустимі, безпечні для життя і здоров'я людей норми.

В сучасних умовах де-факто влада в Криму, контрольована урядом Росії, і комерційні структури, керовані даними органами та їхніми окремими представниками, діють на деяких ділянках масових розробок мінеральних і біологічних джерел Чорного та Азовського морів і затоки Сиваш:

- 1) масовий промисловий видобуток газу і газового конденсату на шельфі Чорного моря, що прилягає до Криму, за допомогою воєнізованих платформ і трубопроводів з подальшим використанням такого газу як палива для двох нових теплових електростанцій, побудованих у військових цілях в Криму в 2015 році;
- 2) масова промислова виїмка піску на прибережному морському дні в Каркінітській і Каламітській затоках Чорного моря з подальшим використанням цього піску для будівництва військових об'єктів у Криму і відповідно повне руйнування прибережних морських екосистем і унікальних прибережних територій, таких як плато Бакал, Лебедині острови й озеро Донузлав;
- 3) промисловий морський видобуток у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці і затоці Східний Сиваш;
- 4) масова промислова виїмка мінералізованих вод затоки Західний Сиваш для потреб хімічних заводів у Красноперекопську (Єні-Капу).

18 <https://www.facebook.com/dogrujol/posts/2499882433440229>

Таким чином, подібне господарювання містить порушення прав корінного кримсько-татарського народу, несе загрозу біологічній різноманітності півострова.

Російська де-факто влада не виконує вимоги міжнародного права про визнання, реалізацію та захист відповідних прав кримськотатарського народу на морські ресурси. Після незаконної заборони Меджлісу кримськотатарського народу в 2016 році і масової дискримінації кримських татар у Криму, переслідування окупантами «кримськотатарського екстремізму» навіть відкрите обговорення цих тем у Криму або в Росії абсолютно неможливо і небезпечно для його ініціаторів.

На жаль, український уряд, який ратифікував Конвенцію 1992 року і визнав Декларацію 2007 року, теж не виконує своїх зобов'язань щодо визнання, реалізації та захисту відповідних прав у частині своїх сучасних практичних можливостей в кримському питанні. Наприклад, Азовське море і Керченську протоку, прилеглі до Криму, з усіма їхніми ресурсами було оголошено у 2003 році «історичними внутрішніми водами» Росії та України — однак ніхто в урядах обох країн, як до 2014 року, так і пізніше, з даного питання не враховував думку корінного кримськотатарського народу і його представницького органу.

Позиція кримськотатарського народу і його представницьких органів ніколи не враховувалася в роботі Українсько-російської комісії з рибальства в Азові, що проводила свої щорічні засідання в рамках двосторонньої Угоди 1993 року навіть після 2014 року. Так, в жовтні 2018 року голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров, який був присутній на 30-му засіданні цієї комісії, що проходило під Києвом, вимагав припинити злочинну практику передачі російською владою квот на вилов риби комерційним структурам Криму — однак його вимоги були проігноровані. Відповідний річний протокол цієї комісії був відкладений, а пізніше, в лютому 2019 року, підписаний сторонами, відхиливши всі вимоги повноважного лідера кримських татар без будь-яких пояснень.

Уряд України досі терпить незаконні розкопки акваторії національного парку в Сиваській затоці для потреб хімічних заводів у Красноперекопську біля насосної станції, розташованої в Херсонській області. Ба більше, уряд України влітку 2019 року оголосив конкурс на використання частини шельфу Чорного моря (ділянка «Дельфін») з надзвичайно короткою і непрозорою процедурою, а потім передав права на таке використання фірмі, підконтрольній російському бізнесменові. Пізніше результати конкурсу були анульовані, при цьому позиція кримськотатарського народу і його представницьких органів так і не була врахована в даному процесі.

Російська Федерація незаконно реалізує морські електронні навігаційні карти на територію України, створюючи загрозу мореплавання в Чорному та Азовському морях. Про це повідомляє начальник Держгідрографії Олександр Щипцов на сайті установи.

Окупаційна влада розміщує військові бази, ввозить важку військову техніку на територію Криму, існують припущення, що на півострів було завезено ядерну зброю. У 2019 році в окупованому Криму російські військовослужбовці завершили прокладання польового магістрального водопроводу для забезпечення водопостачання населення і з'єднань армійського корпусу Чорноморського флоту. Резолюції ГА ООН 73/194¹⁹ «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів» від 17 грудня 2018 року, 74/17²⁰ «Проблема мілітаризації

19 <https://undocs.org/en/A/RES/73/194>

20 <https://undocs.org/en/A/RES/74/17>

Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів» від 9 грудня 2019 року і 75/29²¹ «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів» від 7 грудня 2020 року засудили мілітаризацію півострова і районів Чорного та Азовського морів, що триває. Також регулярно проводяться військові навчання і здійснюється призов на службу до лав ЗС РФ з числа корінного народу. Ряд призовників відправляють служити за межі Криму.

У 2020 році, незважаючи на поширення коронавірусної інфекції, Кримськотатарський Ресурсний Центр зафіксував масові незаконні військові навчання в окупованому Криму, системну мілітаризацію півострова, регулярну пропаганду військової служби та незаконний призов до лав Збройних сил Російської Федерації. Російські окупанти провели в Криму дванадцять призовних кампаній.

Згідно з даними Міністерства оборони України²², на півострові зосереджено: особового складу — близько **32 500** військовослужбовців, близько **70** бойових кораблів/катерів, зокрема **6** носіїв крилатих ракет морського базування, **6** ударних субмарин, до **200** танків, понад **400** бойових броньованих машин, близько **280** артилерійських систем різних калібрів, зокрема реактивних систем залпового вогню, до **120** засобів ППО, десятків берегових ракетних комплексів, понад **150** літаків та вертольотів. Крім Збройних сил, Росія розгорнула в Криму угруповання сил Федеральної служби військ національної гвардії та Прикордонної служби ФСБ РФ чисельністю до **10 000** осіб. У подальшому їхню кількість планується збільшити до **14 000** осіб.

За час тимчасової окупації Криму сформовано близько **40** нових об'єднань, з'єднань, частин та підрозділів Чорноморського флоту, Повітряно-космічних сил та Повітряно-десантних військ ЗС РФ. Для підтримання кримського угруповання у постійній бойовій готовності до застосування на постійній основі організовано проведення заходів оперативної та бойової підготовки, зокрема із залученням органів федеральної та регіональної влади, а також інших силових міністерств і відомств.

Розрахунково за період тимчасової окупації Криму проведено близько **3 000** навчань різної спрямованості за участі ЗС, а також інших силових міністерств і відомств, з них масштабних (бригадних, міжвидових, міжвідомчих) — до **200**. Загалом до навчань залучалось понад **1 600** одиниць військової техніки зі складу кримського угруповання військ/сил та ЗС РФ, що дислокуються на континентальній частині країни.

Основними районами, де проводились зазначені заходи, були такі полігони — «Ангарський» (Перевальне), «Безіменний» (Джанкой), «Перевальний» (Перевальне), «Кончевський» (г. Кончевська), «Чауда» (мис Чауда), «Козачий» (бухта Козача, Севастополь), «Опук» (мис Опук), «Філатовський» (північ Криму), «Старий Крим» (Старий Крим), а також морські райони, що розташовані в акваторіях Чорного та Азовського морів.

За даними Кримськотатарського Ресурсного Центру, в 2020 році в окупованому Криму було проведено **26** незаконних військових навчань, в яких було задіяно як мінімум **515** одиниць техніки та більше **3 100** військовослужбовців.

Дані дії порушують статті 30, 32 Декларації ООН про права корінних народів. Дані дії окупаційної влади є порушенням статті 51 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року («Окупуюча держава не може приму-

21 <https://undocs.org/ru/A/RES/75/29>

22 Лист від Міністерства оборони України вих. 222/4Д/1251 від 15 жовтня 2020 року

шувати осіб, покровителькою яких є, служити в її збройних або допоміжних силах»).

У зв'язку з розміщенням військових баз, обмежено доступ до лісових масивів на території Криму, що є перешкодою для збереження і розвитку такого традиційного й унікального виду господарювання кримських татар, як чаїрне садівництво. Чаїрні ліси — це давня історична традиція Криму. Утворення таких лісів — результат багатовікового впливу людини на гірську рослинність, своєрідна селекційна робота, коли природним шляхом відбиралися ті породи дерев, які змогли пристосуватися до суворих умов і рости без участі людини, без обрізки, поливу, розпушування та захисту від хвороб і шкідників. До 1917 року на півострові було 8 000 гектарів чаїрних садів, а до початку XXI століття збереглося трохи більше 20 гектарів. На території Алуштинського, Бахчисарайського, Білогірського лісництв в чаїрних садах можна виявити реліктові 100-120-літні дерева Розмарину білого, Ренету Шампанського і Кандиль-синапу.

Організація господарювання на території півострова окупаційними органами несе загрозу екологічній безпеці. Протягом двох років жителів селищ міського типу Гресівський, Аграрне, Молодіжне і селища Бітумне Сімферопольського району отруюють забруднення атмосферного повітря від промислових підприємств, які ведуть свою діяльність в районі 9 км Московської траси. На півночі анексованого Криму жителі Армянська з приходом літа знову скаржилися на погане самопочуття і пов'язували це з погіршенням екологічної обстановки. У Керчі в обвідному каналі в районі на Аршинцевській косі був зафіксований викид невідомої речовини. Найдовша річка Криму — Салгир — стрімко заростає густою рослинністю через мінімальний рівень води і заболочування русла. Крім того, з року в рік вона все сильніше забруднюється і пересихає.

За результатами аналізу²³ супутникових знімків, у 2020 році здійснено регіональний аналіз інтенсивності висихання водних об'єктів Кримського півострова. Спостерігається скорочення площі водного дзеркала для практично всіх великих кримських водойм, порівняно з площею водного дзеркала у 2015 році, при цьому середня площа усихання водоймищ була вище (**45%**), ніж площа зменшення водного дзеркала озер (**25%**). З одного боку, природні озера можуть мати підземне джерело живлення, проте різниця в скороченні водного дзеркала природних водних об'єктів і штучних гідротехнічних споруд (водосховищ) все ж може свідчити про вплив управління водними ресурсами на розподіл запасу води.

Також порівняння інтенсивності висихання і таких кліматичних показників, як кількість опадів, температура і випаровування, протягом літа 2020 року, які є важливими для розподілу водних ресурсів, свідчать про те, що причиною висихання водойм є не тільки кліматичний фактор. Так, у деяких випадках на території з великою відносною кількістю опадів і низькою температурою і меншим рівнем випаровування фіксувалася велика площа зменшення водного дзеркала, наприклад, у випадку Сімферопольського водосховища.

Аналіз багаторічної динаміки водного індексу водних об'єктів за річний період 2013-2020 роки свідчить про тенденцію до зменшення водного індексу, що також є індикатором площі водної поверхні, при цьому тенденція до зниження спостерігається з 2015 або 2016 років.

З 300 тисяч представників корінного народу десятки тисяч змушені були покинути рідну землю. При цьому на територію Криму активно ввозиться населення з Росії, за даними моніторингу Кримськотатарського Ресурсного Центру, було завезено близько **500 000** осіб.

Кримськотатарський народ був позбавлений права на землю, території і ресурси ще в 1783 році, яке не відновлено дотепер. Подібна ситуація буде зберігатися доти, доки Крим залишається окупованим Російською Федерацією, а Українська держава не ухва-

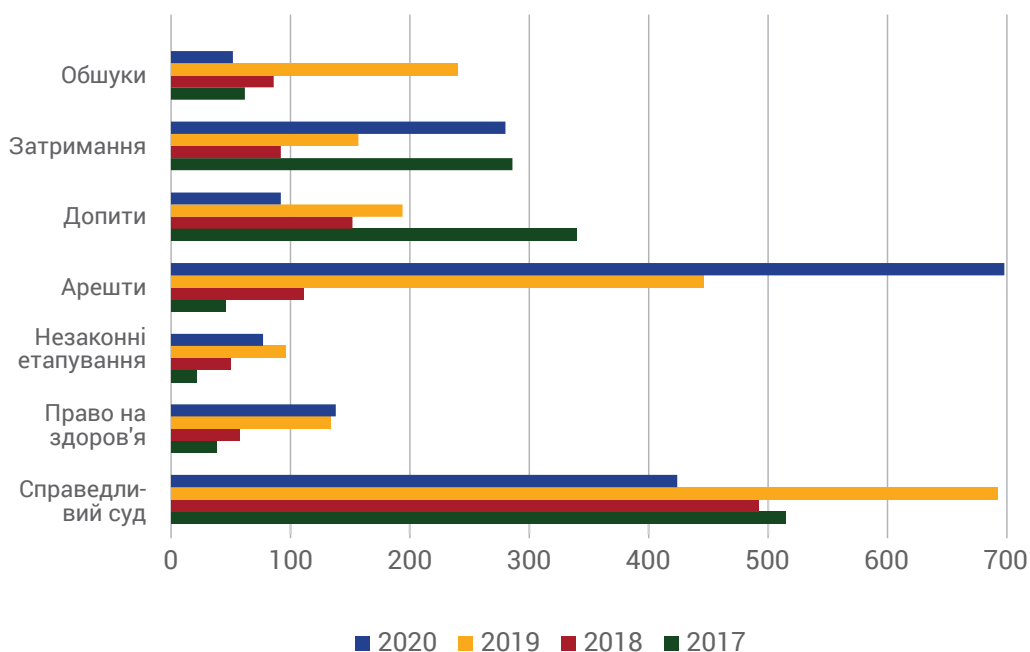
23 <https://cutt.ly/Fk5h5ER>

лить Закон про корінні народи України, в якому будуть враховані всі права, закріплені в Декларації ООН про права корінних народів. Дані дії порушують ст. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 32 Декларації ООН про права корінних народів.

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ

З початку тимчасової окупації системні масові порушення прав людини в Криму стали звичним явищем. З року в рік фіксуються факти грубого порушення або обмеження прав громадян України на тимчасово окупованій території.

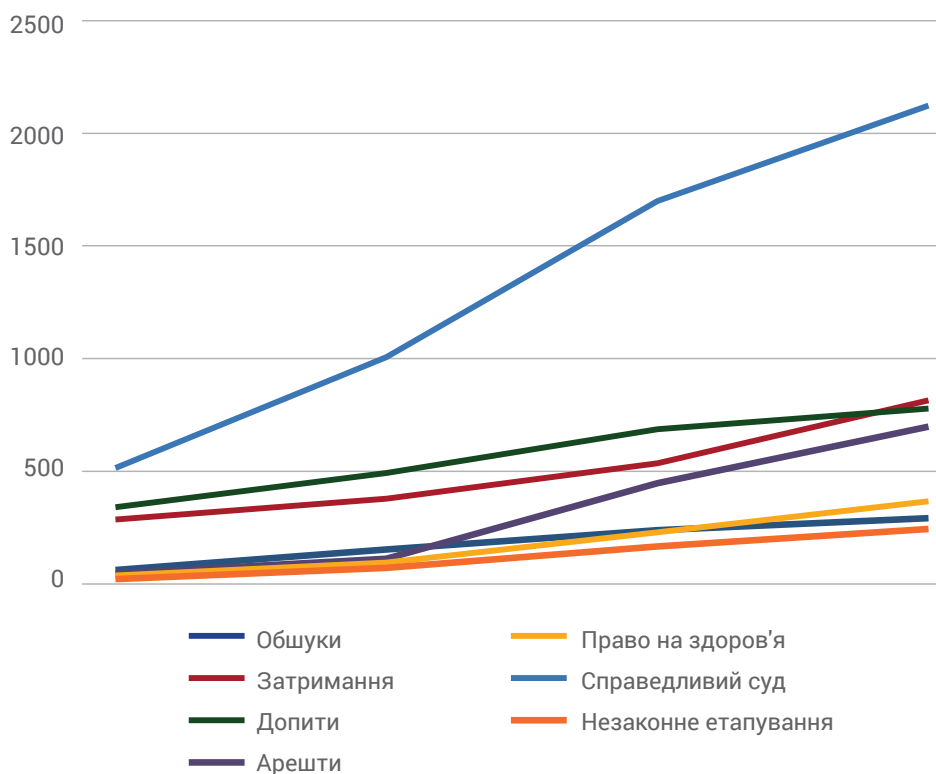
Основні види порушення прав людини в 2017 — 2020 роках

На гістограмі «Основні види порушень прав людини в Криму в 2017 — 2020 роках» видна динаміка збільшення кількості практично всіх видів основних порушень прав людини, за винятком «допитів». Це зумовлено тим, що завершено «провадження» у таких справах, як «Справа 3 травня» і «Справа 26 лютого», в рамках «розслідування» яких масово викликалися активісти на допити. Крім цього, в попередні роки активістів часто викликали на так звані «бесіди», щоб виявити їхню позицію, а також з метою залякування. Стрімке зростання кількості арештів спричинено тим, що з року в рік кількість політв'язнів збільшується, отже, більшій кількості в'язнів продовжують терміни утримання під вартою.

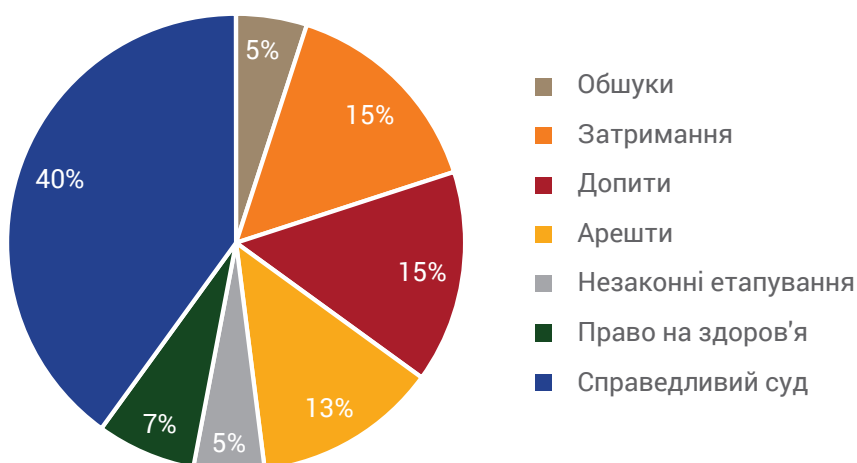
Проаналізувавши динаміку зміни кількості основних порушень прав людини в Криму за кожним видом, можна зробити висновок, що загальна кількість обшуків за 2017-2020 роки збільшилася в **4,7** раза порівняно з показником за 2017 рік, затримань — в **2,8** раза, допитів — в **2,3** раза, арештів — в **15,2** раза, порушення права на найвищий досяжний рівень психічного і фізичного здоров'я — в **9,7** раза, порушення права на справедливий суд — в **4,1** раза, незаконних етапувань — в **11,6** раза. Більш наочно це видно на графіку нижче.

Динаміка основних порушень прав людини у Криму в 2017 — 2020 роках

За даними Кримськотатарського Ресурсного Центру, в 2017 — 2020 роках зафіксовано **4950** основних порушень прав людини в окупованому Криму. З них: порушення права на справедливий суд — **40%**, затримання і допити по **15%**, арешти — **13%**, порушення права на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я — **7%** і по **5%** обшуки і незаконні етапування.

Структура основних порушень прав людини у Криму в 2017 — 2020 роках

На підконтрольній Україні території обов'язок охорони прав, свобод і інтересів людини, суспільства і держави на території Криму покладено на Національну поліцію в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь (тимчасово перебуває в Херсоні) і Прокуратуру Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (тимчасово перебуває в Києві). На запити Кримськотатарського Ресурсного Центру про надання інформації щодо вжитих заходів, спрямованих на встановлення винних у злочинах і притягнення їх до відповідальності, від 1 лютого 2021 року відповідь²⁴ була отримана лише від Прокуратури Автономної Республіки Крим та м. Севастополь.

За даними Прокуратури Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, у 2020 році було повідомлено про підозру 2 учасникам незаконного збройного формування «самооборона Криму», здійснюється процесуальне керівництво в кримінальних провадженнях за 150 фактами переслідування кримських татар (незаконне проведення обшуків, незаконне затримання та інші), в яких 25 особам повідомлено про підозру; 18 кримінальних проваджень щодо злочинів, скоєних проти журналістів, з яких у 8 кримінальних справах 13 особам повідомлено про підозру; 7 кримінальних проваджень за фактами незаконного переслідування громадян України. 2 особам повідомлено про підозру в рамках процесуального керівництва в кримінальних провадженнях за фактами здійснення незаконного примусового переміщення громадян України з тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь і його заміщення цивільним населенням країни-окупанта.

Прокуратура АР Крим та м. Севастополь здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом незаконного призову кримчан на службу в Збройні сили РФ за ч. 1 ст. 438 КК України.

З метою привернення уваги широкої громадськості і бажанням підкреслити відданість своїм позиціям ГА ООН ухвалює Резолюції «Положення у сфері прав людини в АР Крим та м. Севастополь», всього було прийнято 5 подібних резолюцій: 19 грудня 2016 року № 71/205²⁵, 19 грудня 2017 року №72/190²⁶, 22 грудня 2018 року №73/263²⁷, 18 грудня 2019 року №74/168²⁸, 28 грудня 2020 року №75/192²⁹. У серпні 2019 року на виконання резолюції ГА ООН №73/263 від 22 грудня 2018 року було опубліковано першу доповідь Генерального Секретаря ООН «Положення у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна»³⁰. Ще дві доповіді на виконання даної резолюції були опубліковані в червні 2020 року³¹ і вересні 2020 року³². Так само регулярно резолюції про ситуацію в Україні і, зокрема, в окупованому Криму ухвалювалися Європейським парламентом. 17 квітня 2014 року — «Країни Східного партнерства і, зокрема, дестабілізація Східної України»³³, 17 березня 2015 року — «Резолюція про військову агресію Росії проти України і нагальну потребу мирного врегулювання конфлікту»³⁴, 11 червня 2015 року — «Стратегічна військова ситуація в басейні Чор-

24 Лист від Прокуратури Автономної Республіки Крим і міста Севастополь №27-30 вих. 21 від 05 лютого 2021 року

25 A/RES/71/205

26 A/RES/72/190

27 A/RES/73/263

28 A/RES/74/168

29 A/RES/75/192

30 A/74/276

31 A/HRC/44/21

32 A/75/334

33 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IP0457&qid=1582481821623&from=EN>

34 [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22015P0923\(06\)&qid=1582482436387&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22015P0923(06)&qid=1582482436387&from=EN)

ного моря після незаконної анексії Криму Росією»³⁵, 10 вересня 2015 року — «Росія, зокрема справи Естона Кохвера, Олега Сенцова і Олександра Кольченка»³⁶, 4 лютого 2016 року — «Ситуація з правами людини в Криму, зокрема щодо кримських татар»³⁷, 16 березня 2017 року — «Українські політичні в'язні в Росії і ситуація в Криму»³⁸ і «Пріоритети Європейського Союзу для сесій ради з прав людини ООН у 2017 році»³⁹, 5 жовтня 2017 року — «Справи кримськотатарських лідерів Ахтема Чийгоза, Ільмі Умерова і журналіста Миколи Семени»⁴⁰, 14 червня 2018 року — «Росія, зокрема справа українського політичного в'язня Олега Сенцова»⁴¹.

Крім ухвалення згаданих вище резолюцій, які належать до політичних санкцій, були також впроваджені економічні. Першими відреагували США, на сьогодні всі санкції щодо Росії, пов'язані з її агресією стосовно України, регулюються чотирма указами Президента США EO13660⁴², EO13661⁴³, EO13662⁴⁴, EO13685⁴⁵. Дані санкції спрямовані проти вищих посадових осіб Російської Федерації, відповідальних за агресію щодо України, а також стосовно юридичних осіб, більш детально вони описані в аналітичному звіті Офісу з контролю за іноземними активами «Програма санкцій щодо України / Росії»⁴⁶. Також економічні санкції були впроваджені й Європейським Союзом. Санкції ЄС стосуються вищих посадових осіб часів Януковича, відповідальних за масові вбивства під час Євромайдану, а також причетних до корупції, вищих посадових осіб РФ, відповідальних за агресію щодо України, та юридичних осіб кількох категорій (парамілітарні формування, терористичні формування на сході України, а також юридичні особи, які здійснюють торгівлю з окупованими територіями).

35 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015IP0232&qid=1582482349590&from=EN>

36 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015IP0314&qid=1582482192689&from=EN>

37 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016IP0043&qid=1582482884950&from=EN>

38 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0087&qid=1582483436493&from=EN>

39 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0089&qid=1582483679837&from=EN>

40 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0382&qid=1582484023948&from=EN>

41 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018IP0259&qid=1582484318249&from=EN>

42 https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo.pdf

43 https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo2.pdf

44 https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo3.pdf

45 https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/ukraine_eo4.pdf

46 https://home.treasury.gov/system/files/126/ukraine_overview_of_sanctions.pdf

РЕКОМЕНДАЦІЇ

За 7 років боротьби за деокупацію Криму було здійснено низку кроків, зокрема і в захисті прав жителів Криму, однак цього недостатньо. У зв'язку з цим Кримськотатарський Ресурсний Центр пропонує такі рекомендації.

На рівні України:

1. Ухвалити закони, які врегулюють статус політв'язнів, переслідуваних, жертв окупації та агресії, а також сприятимуть встановленню осіб, винних у скоєнні злочинів на окупованій території. При розробці цих законопроектів варто врахувати «Методику оцінки доцільності введення персональних санкцій стосовно осіб, які на тимчасово окупованих територіях співпрацюють з окупаційними адміністраціями Російської Федерації»⁴⁷, розроблену Кримськотатарським Ресурсним Центром.
2. Зміцнити інституційні можливості правоохоронних органів, на які покладено обов'язок охорони прав, свобод та інтересів людини, суспільства і держави на території Криму, і громадських організацій України, що здійснюють моніторинг порушень прав людини в Криму.
3. Включати в звіти про моніторинг ситуації з правами людини в Криму/Україні розділ колективних прав, включаючи права корінних народів.
4. Реалізувати положення Декларації ООН про права корінних народів, зокрема, ухвалити Закон України «Про корінні народи України», проект⁴⁸ закону розроблений Кримськотатарським Ресурсним Центром і був направлений до Офісу Президента України 12 вересня 2019 року.
5. Розробити механізм інституційного представництва Меджлісу кримськотатарського народу в складі українського представництва в міжпарламентській співпраці.
6. Сформувати інститут уповноваженого Кабінету Міністрів України з прав корінних народів, формування якого буде узгоджуватися з Меджлісом кримськотатарського народу.
7. Розробити і впровадити Національний план дій забезпечення прав кримськотатарського народу, а також виступити ініціатором розробки Плану дій щодо поліпшення становища корінних народів у регіоні ОБСЄ.
8. Привернути увагу до порушення колективних прав кримськотатарського народу. Міністерству закордонних справ ініціювати відвідування України Спеціальним доповідачем ООН з прав корінних народів і Експертним механізмом ООН з прав корінних народів відповідно до їхніх мандатів.
9. Проводити освітньо-просвітницькі заходи, на яких роз'яснювати поняття «корінний народ», його відмінність від національних меншин і необхідність реалізації його прав в Україні.

⁴⁷ Додаток А

⁴⁸ Додаток Б

10. Сприяти проведенню повного, об'єктивного та неупередженого досудового та судового розслідування кримінального провадження про визнання депортації кримськотатарського народу 1944 року актом геноциду.
11. Спільно з Меджлісом кримськотатарського народу створити умови для реалізації колективних прав кримськотатарського народу в прикордонних районах Херсонської області, відновити бюджетну підтримку раніше депортованих осіб та створити сприятливі умови для повернення кримських татар з місць депортації на цю територію.
12. Ініціювати ухвалення законів-аналогів Акта Магнітського в країнах-партнерах з метою впровадження персональних санкцій щодо осіб, відповідальних за порушення прав людини в окупованому Криму.
13. Ініціювати звернення до держав-підписантів Будапештського меморандуму про проведення консультацій для виконання взятих ними зобов'язань щодо гарантії територіальної цілісності і суверенітету України згідно з 6 пунктом Меморандуму і за участі представників Меджлісу кримськотатарського народу.
14. Виробити консолідовану позицію і подати скаргу до Міжнародного суду ООН щодо порушення Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Конвенції про біологічне різноманіття, Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер і Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату.
15. Ініціювати відкриття представництва ООН із захисту навколишнього середовища (UNEP) в Україні з метою реалізації концепції UNEP екологічного миробудівництва (environmental peacebuilding) та оцінки наслідків збройних конфліктів для екосистеми.
16. Сформулювати консолідовану претензію до Російської Федерації, включаючи екологічну складову, зокрема, визначити поняття екологічного збитку, заподіяного в результаті окупації Криму.

На міжнародному рівні:

1. Посилити тиск на Російську Федерацію, зокрема, удосконалити механізм моніторингу та контролю реалізації санкційної політики з системним оновленням санкційного списку. Впровадити механізм застосування персональних санкцій стосовно осіб, відповідальних за порушення прав людини, за аналогією до Акта Магнітського.
2. Активізувати роботу в напрямку захисту прав людини в окупованому Криму, наприклад, забезпечити політичне шефство над політичними в'язнями Криму та їхніми родинами. Включати в звіти про моніторинг ситуації з правами людини в Криму/Україні розділ колективних прав, включаючи права корінних народів.
3. Розробити План дій щодо поліпшення становища корінних народів у регіоні ОБСЄ.
4. Ініціювати розробку Плану гуманітарного реагування ООН по Криму.
5. Розглянути можливі форми інституційної співпраці з Меджлісом кримськотатарського народу, представницьким органом кримськотатарського народу, наприклад, в рамках ЄВРОНЕСТа. Також необхідно надати сприяння в створенні міжпарла-

ментського співробітництва між представницькими інституціями корінних народів, наприклад, Парламентом саамі Норвегії та Меджлісом кримськотатарського народу.

6. Не визнавати незаконні російські «вибори» на території Криму, не визнавати легітимність російської Державної Думи, «обраної» за участі кримських виборців, і включити людей та організації, які брали участь у проведенні «виборів» у Криму, в санкційні списки.
7. В офіційних документах і виступах офіційних осіб щодо кримських татар необхідно використовувати виключно етнонім «кримськотатарський народ» або «кримські татари», але не «татари» або «татари Криму». В офіційних документах і виступах офіційних осіб кримських татар необхідно називати «корінним народом Криму», а не «національна меншина», «татари Криму».
8. Секретаріатам міжнародних організацій не приймати офіційні доповіді або будь-які інші документи Російської Федерації, в яких Крим згадується як частина її території.
9. Включити питання захисту прав представників корінних народів і національних меншин у Криму до порядку денного офіційного діалогу РЄ — ОБСЄ.
10. Керівництву ЄС і державам-членам ЄС, РЄ, ОБСЄ, ООН необхідно на постійній основі, зокрема під час двосторонньої співпраці, вимагати від Росії виконання проміжного рішення МС ООН, резолюції КМ РЄ про скасування рішення про заборону Меджлісу.
11. Необхідно створити системний діалог ЄС з іншими міжнародними організаціями та органами (ООН, ЮНЕСКО, Рада з прав людини ООН, ОБСЄ, РЄ) щодо ситуації з правами людини в Криму з метою забезпечення синергії зусиль.
12. Сприяти включенню екологічної складової до порядку денного Економічного і Екологічного виміру ОБСЄ, екологічної ініціативи безпеки (ENVSEC) і посилити консультативну роботу з оцінки екологічного збитку окупації Криму.
13. Ініціювати інкорпорацію екологічної складової наслідків окупації Криму в діяльності Європейського екологічного агентства (ЕЕА) і розробку стратегії реагування та нейтралізації екологічних ризиків і загроз від збройних конфліктів в рамках діяльності Східного партнерства з проблем навколишнього середовища і кліматичних змін (Eastern Partnership Panel on Environment and Climate Change).
14. Ініціювати створення міжнародної моніторингової групи з питань екологічної безпеки із залученням представників ОБСЄ, уряду України, міжнародних правозахисних, екологічних організацій з метою здійснення ефективного моніторингу стану об'єктів підвищеної екологічної небезпеки.
15. Сприяти у наданні консультативної та технічної допомоги щодо виконання Україною зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію в частині, що стосується приведення українського екологічного законодавства у відповідність до екологічного законодавства ЄС у зв'язку зі складністю виконання деяких зобов'язань в умовах збройного конфлікту.
16. З метою забезпечення стабільності і безпеки в Чорноморському регіоні розробити Стратегію публічної дипломатії та безпеки в Чорноморському регіоні.

Вимоги до Російської Федерації:

1. Припинити тимчасову незаконну окупацію Криму.
2. Виконати проміжне рішення МС ООН, тобто скасувати рішення Верховного Суду Росії про заборону Меджлісу кримськотатарського народу. Виконати резолюції ГА ООН і Європейського парламенту, ухвалені в 2014-2020 роках у зв'язку з окупацією Криму.
3. Припинити порушувати Загальну декларацію прав людини, Декларацію ООН про права корінних народів та інші міжнародні документи і звільнити всіх політичних в'язнів Криму.
4. Забезпечити безперешкодну роботу незалежних журналістів і правозахисників у Криму.
5. Дотримуватися гарантованих міжнародним правом прав корінних народів, зокрема, на традиційне природокористування, на збереження природних пам'яток, ландшафтів і екосистем, з якими корінні народи мають особливий зв'язок. Припинити переслідування кримськотатарського народу і поширення мови ворожнечі.
6. Припинити негативну практику використання в офіційних документах, навчальних посібниках та медіа елементів мови ненависті стосовно кримськотатарського народу та українців.
7. Припинити практику примусу служити в Збройних силах Російської Федерації та її допоміжних з'єднаннях осіб, які проживають на окупованій території.
8. Припинити забруднення повітряного, наземного і водного середовища Криму і прилеглих морських акваторій в рамках мілітаризації, зокрема навчань і нуклеаризації півострова.
9. Припинити безконтрольну експлуатацію підприємств хімічної промисловості північного Криму, яка завдає непоправної шкоди екосистемам регіону.
10. Здійснювати в Криму видобуток артезіанських вод виключно для забезпечення базових потреб населення і за відсутності інших джерел, оптимізувати господарську діяльність у Криму як маловодної території. Припинити штучно збільшувати потреби водокористування Криму шляхом експлуатації водомістких підприємств і неправомірного масового переселення в Крим громадян Російської Федерації, розміщення і розширення в Криму військових баз, раціонально використовувати систему водосховищ і водорозподільних систем півострова.
11. Припинити неправомірний видобуток піску й інших будівельних матеріалів у внутрішніх водах і на континентальному шельфі Чорного та Азовського морів, прилеглих до Криму, що призводить до знищення унікальних морських і прибережних екосистем.
12. Припинити незаконний видобуток нафтопродуктів, який несе загрозу навколишньому середовищу, в Архангельському, Булганацькому, Голіцинському, Казантипському, Одеському та Штормовому родовищах на континентальному шельфі Чорного та Азовського морів.

13. Дотримуватися *mutatis mutandis* у Криму і морських водах, прилеглих до Криму, як держава, що окупує, норм міжнародного морського права, чинних регіональних угод з охорони морського середовища від забруднення і невинноватості експлуатації.
14. Дотримуватися *mutatis mutandis* у Криму і морських водах, прилеглих до Криму, як держава, що окупує, норм міжнародного екологічного права з питань скидання і перевезення відходів, транскордонного впливу та охорони водно-болотних угідь.
15. Припинити знищення унікальних природних та культурних об'єктів і пам'яток Криму.

ПРО КРИМСЬКОТАТАРСЬКИЙ РЕСУРСНИЙ ЦЕНТР

Місія КРЦ

Кримськотатарський Ресурсний Центр — громадська організація, яка веде роботу на місцевому, національному та міжнародному рівнях, спрямовану на ненасильницьку деокупацію, реінтеграцію та сталий розвиток Криму, шляхом захисту прав людини, реалізації колективних прав корінних народів на їхній історичній батьківщині, моніторингу та аналізу компонентів сталого розвитку Криму, підтримки культурних, освітніх, наукових ініціатив, інформаційно-просвітницької діяльності.

Ми захищаємо права кримськотатарського народу, розробляємо проекти законів і нормативно-правових актів, підтримуємо культурні, освітні, адвокаційні та демократичні ініціативи, пов'язані з Кримом і кримськотатарським народом, здійснюємо моніторинг порушень індивідуальних і колективних прав в окупованому Кримі, документуємо випадки порушення прав людини, інформуємо міжнародну спільноту про ситуацію в окупованому Кримі, залучаємо правову, соціальну і гуманітарну допомогу для політичних в'язнів і членів їхніх сімей, направляємо заяви, скарги та звернення в спеціальні та універсальні механізми захисту прав людини, проводимо міжнародні інформаційні кампанії і заходи, спрямовані на підтримку теми Криму в фокусі, навчаємо юристів і активістів, готуємо нових публічних дипломатів кримськотатарського народу. Ми вважаємо, що вся діяльність КРЦ сприятиме якнайшвидшій деокупації та реінтеграції Криму.

Візія КРЦ

Діяльність Кримськотатарського Ресурсного Центру стала складовою деокупації Криму. Результат роботи Кримськотатарського Ресурсного Центру сприяв мирному співіснуванню представників різних етносів і релігій, захищеності прав корінних народів і прав людини, сталого розвитку Криму в Україні та зміцненню в ньому демократичних інститутів. Активність Кримськотатарського Ресурсного Центру привела до об'єктивного сприйняття кримської проблематики на глобальному та європейському рівні.

Цінності КРЦ

- верховенство права;
- права людини;
- ненасильницька боротьба;
- сталий розвиток;
- права корінних народів.

Особливу увагу приділяємо:

- захисту прав корінних народів Криму та їхніх представників;
- збереженню і розвитку національної ідентичності корінних народів Криму і національних меншин;
- захисту ресурсів Криму як батьківщини корінних народів;
- протидії дискримінації.

Основна мета КРЦ до 2023 року:

Недопущення завершення спроби анексії Криму шляхом актуалізації проблеми його окупації на національному та міжнародному рівнях і залучення більшої кількості партнерів і прихильників для спільної діяльності.

Спеціальні цілі:

1. Сприяння захисту і реалізації прав людини.
2. Сприяння захисту і реалізації прав корінних народів.
3. Сприяння захисту навколишнього середовища Криму.
4. Сприяння самоорганізації населення Криму.
5. Сприяння діяльності щодо деокупації і підготовки реінтеграції Криму.

Додаток А

Методика оцінки доцільності запровадження персональних санкцій щодо осіб, які на тимчасово окупованих територіях співпрацю- ють із окупаційними адміністраціями Російської Федерації

Класифікація форм співпраці з окупаційною владою Росії в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (колаборації в Криму) в рамках певної простої схеми, що складає декілька елементів, вбачається неможливою.

Доцільним шляхом оцінки форм колаборації щодо конкретної особи з метою наступного реагування на її діяння слід вважати застосування до неї низки індикаторів відповідальності. Сукупність таких індикаторів має свідчити про потребу внесення особи у санкційні списки та про ступінь нагальності такої потреби щодо цієї особи.

Пропонуються такі (орієнтовні) індикатори для визначення такої відповідальності у вимірі санкційної політики, які мають застосовуватися за своєю сукупністю. Для розрахунку індикаторів для конкретної особи обирається один з варіантів, а за умов можливості обрання декількох варіантів водночас обирається один, що надає більшу кількість балів. Бали індикаторів з 1 до 9 складаються арифметично та з отриманого числа віднімаються бали індикаторів з 10 до 12.

1. Громадянство

- 1.1. Громадянин України (незалежно від інших документів) (5)
- 1.2. Не громадянин України (0)

2. Легальність перебування в Криму

- 2.1. Злочинне перебування (прибуття в Крим іноземців за сприяння влади РФ, на виконання її вказівок чи наказів) (5)
- 2.2. Протиправне перебування (ініціативне прибуття в Крим іноземців всупереч законам України) (4)
- 2.3. Перебування із порушеннями (громадяни України, що прибули в Крим, ховаючись від правоохоронних органів або від відповідальності за сепаратизм) (2)
- 2.4. Легальне перебування (резиденти Криму за українським законом) (0)

3. Особливі зобов'язання перед Україною

- 3.1. Складалася присяга військовослужбовця (крім строкової служби та запасу) (10)
- 3.2. Людина є носієм державної таємниці (6)

- 3.3. Складалася присяга іншого державного службовця (зокрема, міліція, податкова тощо) (4)
- 3.4. Давалося інше публічне зобов'язання (місцеве самоврядування, нотаріуси, адвокати) (2)
- 3.5. Людина не має особливих зобов'язань перед Україною (0)

4. Припинення зобов'язань перед Україною

- 4.1. Людина не припинила свої зобов'язання (5)
- 4.2. Людина припинила свої зобов'язання (пройдена процедура звільнення зі служби, з посади) (0)

5. Статус у системі окупаційної влади

- 5.1. Військова служба на користь РФ (ЗС РФ, Росгвардія, крім «призову», «військових зборів») (20)
- 5.2. Мілітаризована служба на користь РФ у каральних органах, що взаємодіють з населенням (поліція, інші каральні органи системи МВС, прикордонна служба, ФСО, ФСБ, служба виконання покарань) (19)
- 5.3. Парамілітарна служба на користь РФ, що взаємодіє з населенням (18)
- 5.4. Інша служба на користь РФ у каральних органах, що взаємодіють з населенням (слідчий комітет та прокуратура) (17)
- 5.5. Служба у «судових органах» (судді, помічники суддів, секретарі судових засідань) (17)
- 5.6. Публічна служба у федеральних та «регіональних» органах влади РФ (16)
- 5.7. «Виборні» посади, що передбачають постійне виконання владних функцій («мери», «мирові судді») (16)
- 5.8. «Муніципальна служба» на території Криму (14)
- 5.9. «Виборні» посади, що передбачають тимчасове виконання владних функцій («місцеві депутати», «присяжні») (12)
- 5.10. Посади, що не є владними, але передбачають публічні функції (адвокати, приватні нотаріуси, арбітражні керуючі, третейські судді, інспектори тощо) (10)
- 5.11. Керівники та відповідальні посадові особи підприємств, установ, організацій, зокрема у сферах виробництва, транспорту, зв'язку, освіти, науки, культури, медіа, що формально чи фактично перебувають під контролем органів окупаційної влади (8)
- 5.12. Керівники та відповідальні посадові особи підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, що не перебувають під контролем окупантів, але постійно чи періодично виконують функції з обслуговування чи забезпечення діяльності органів окупаційної влади (6)

6. Ставлення до завдань окупаційної влади

- 6.1. Ініціативне виконання завдань окупаційної влади в її інтересах, користуючись «службовими можливостями» (10)
- 6.2. Виконання завдань окупаційної влади в рамках «службових обов'язків» (0)

7. Негативні наслідки від співпраці з окупантами

- 7.1. Скоєння міжнародних злочинів (вилучення приватного майна, призов кримчан, депортація кримчан з Криму, застосування законів РФ, що грубо обмежило права людини, участь у агресії проти України, її підготовці та забезпеченні) (30)
- 7.2. Грубі порушення основоположних прав людини (причетність до вбивств, катування, викрадання, тривалого позбавлення свободи, особливо жорстокого поводження, расової дискримінації) (28)
- 7.3. Інші порушення прав людини (накладання штрафів, виселення, обшуки, порушення приватного життя, заборона зібрань, організацій, медіа, втручання в релігійну діяльність тощо) (24)
- 7.4. Порушення публічних інтересів (знищення чи негативна зміна фактичного стану та режиму культурної спадщини, природних об'єктів, природних ресурсів, антиукраїнська пропаганда, активне сприяння політиці «російського миру») (20)
- 7.5. Вчинення корупційних чи інших подібних дій, грубих помилок чи недбалості, що обтяжило права людини чи публічні інтереси (10)
- 7.6. Істотних негативних наслідків співпраці з окупантами не виявлено (0)

8. Тривалість співпраці з окупантами

- 8.1. Більше п'яти років (5)
- 8.2. До п'яти років (3)
- 8.3. До одного року (2)
- 8.4. До трьох місяців (0)

9. Оцінка діяльності особи окупантами

- 9.1. Отримання державних нагород від РФ (10)
- 9.2. Отримання відомчих («республіканських, муніципальних») відзнак (8)
- 9.3. Публічне позитивне згадування особи у підконтрольних окупантам медіа (6)
- 9.4. Заохочення особи у матеріальному чи дисциплінарному порядку (4)
- 9.5. Просування особи по «службі» за згодою окупантів (крім автоматичного) (2)
- 9.6. Спеціальної позитивної оцінки діяльності з окупантами не виявлено (0)

10. Позитивні потреби співпраці з окупантами

- 10.1. Забезпечення критичних потреб життєдіяльності населення (медицина, ветеринарія, пожежна справа, морське та гірське рятування, забезпечення функціонування водних, електричних, газових, каналізаційних мереж та шляхів загального користування, забезпечення виробництва та розподілу харчової продукції, ліків та предметів першої потреби) (20)
- 10.2. Забезпечення інших потреб життєдіяльності населення (початкова та середня освіта, бібліотечна та музейна справа, місцевий транспорт, функціонування мережі Інтернет, благодійність, рятування тварин) (10)
- 10.3. Істотних позитивних наслідків співпраці з окупантами не виявлено (0)

11. Підстави припинення співпраці з окупантами

- 11.1. Припинення з ініціативи окупантів через нелояльність (10)
- 11.2. Ініціативне припинення (5)
- 11.3. Припинення з ініціативи окупантів через непридатність або «порушення» (0)
- 11.4. Припинення через сторонні обставини (0)

12. Загальні фактори, що підлягають врахуванню

- 12.1. Саботаж дій всупереч публічним інтересам чи правам людини (20)
- 12.2. Вчинення дій на користь публічним інтересам чи правам людини (15)
- 12.3. Професійна спеціалізація особи (10)
- 12.4. Незадовільний матеріальний стан (10)
- 12.5. Об'єктивні складнощі виїзду з Криму (хворі родичі, родина) (10)

Додаток Б

проект

ЗАКОН УКРАЇНИ «Про корінні народи України»

Цей Закон

відповідно до Конституції України та міжнародних договорів України,

спираючись на Загальну декларацію прав людини, Декларацію про державний суверенітет України, Декларацію прав національностей, Декларацію Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів,

поважаючи права та інтереси корінних народів і визнаючи наявні в цій сфері міжнародні норми та стандарти,

відзначаючи, що корінні народи роблять свій внесок у культурну різноманітність, соціальну та економічну гармонію людства, в міжнародну співпрацю та взаєморозуміння,

стверджуючи, що корінні народи України є невід'ємною складовою Українського народу,

усвідомлюючи необхідність реалізації права на самовизначення кримськотатарського народу в Україні, подолання наслідків його депортації,

визнаючи важливість збереження самобутності нечисленних корінних народів України – караїмів та кримчаків, які перебувають під загрозою зникнення,

маючи за мету забезпечення міжетнічної злагоди та протидії дискримінації громадян України за расовими, етнічними, релігійними, мовними ознаками,

визнаючи прагнення корінних народів України до збереження та розвитку своєї самобутності, традиційних інституцій, способу життя, мови та релігії в межах невід'ємної складової частини України — Автономної Республіки Крим, де вони сформувалися як цілісні самобутні етноси, встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів корінних народів України.

РОЗДІЛ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. Асиміляція — поглинання корінного народу або його певної частини іншою етнічною спільнотою чи розчинення корінного народу в іншому етнічному середовищі, внаслідок чого корінний народ втрачає свою мову, культуру, самосвідомість, традиції, звичаї тощо.

2. Демографічний показник відносної кількості корінних народів — визначається як відношення кількості представників корінних народів, що мешкають на певній території, до загальної кількості населення цієї самої території.
3. Корінні народи України — це окремі етнічні спільноти, що історично сформувались на території України, зберігають і прагнуть передати нащадкам свою колективну етнокультурну ідентичність та самоусвідомлення, є носіями самобутньої мови і культури; мають традиційні соціальні, культурні і політичні інститути; не мають іншої держави, крім України, де могли б реалізувати власне право на самовизначення; які самоусвідомлюють себе корінними народами України.

До корінних народів України належить кримськотатарський народ.

До корінних народів України, що перебувають під загрозою зникнення, належать караїмський та кримчацький народи.

Визнання інших етнічних груп корінним народом України здійснюється шляхом схвалення відповідної Заяви Верховною Радою України, про яку Україною повідомляються компетентні структури Організації Об'єднаних Націй з питань корінних народів.

4. Організаційні та управлінські рішення — результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення відповідно до цілі.

Стаття 2. Права корінних народів та права людини

1. Корінні народи України та особи, що до них належать, мають право, колективно та індивідуально, на повне забезпечення всіх прав людини та основних свобод, визнаних у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Загальній декларації прав людини, Декларації Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів та в міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також передбачених у Конституції та законах України.
2. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини під час підготовки доповідей щодо стану дотримання прав людини взаємодіє з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів у порядку, узгодженому з такими структурами та інститутами.

Стаття 3. Правосуб'єктність корінних народів

1. Корінні народи України є суб'єктами права, вони є рівними та вільними у здійсненні власних колективних прав та у сприянні реалізації прав осіб, які до них належать.
2. Дискримінація корінних народів України та осіб, які до них належать, при здійсненні ними своїх прав, особливо на основі їх походження або самобутності, заборонена.
3. Гарантовані цим Законом права корінних народів та осіб, що до них належать, мають на меті забезпечення фактичної рівності корінних народів з етнічними групами, що перебувають у більш сприятливому становищі, зокрема на територіях історичного формування корінних народів України.

4. Корінні народи України не можуть мати прав та гарантій власних інтересів у обсязі меншому, ніж національні меншини України, зокрема щодо прав на автономію.

Стаття 4. Право корінних народів на самовизначення

1. Корінні народи України мають право на самовизначення в Українській державі. У силу цього права вони встановлюють свій політичний статус у межах Конституції та законів України, вільно здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток.
2. Корінні народи при реалізації їхнього права на самовизначення мають право на автономію або самоврядування в питаннях, що стосуються їхніх внутрішніх справ, зокрема в питаннях шляхів і засобів фінансування їхніх особливих інститутів, які утворюються та діють у межах Конституції та законів України.
3. Автономна Республіка Крим має гарантувати реалізацію права кримськотатарського народу на самовизначення, захист прав інших корінних народів та національних меншин.

Стаття 5. Інституційність корінних народів

1. Корінні народи України мають право відповідно до Конституції України, цього Закону та інших актів законодавства зберігати і зміцнювати свої особливі політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інститути, зберігаючи при цьому своє право на повноцінну участь у політичному, економічному, соціальному і культурному житті України.
2. Особливі політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інститути корінних народів України є засобом забезпечення самовизначення, сталого розвитку, реалізації майнових та культурних прав корінних народів та можуть діяти у форматі представницьких структур та громадських об'єднань.
3. Кабінет Міністрів України встановлює порядок надання особливим політичним та правовим інститутам корінних народів України статусу юридичних осіб та взаємодії з відповідними інститутами корінних народів України як їхніми представницькими структурами.
4. Органи влади та посадові особи Автономної Республіки Крим, органи державної влади та місцевого самоврядування міста Севастополя, областей, окремих районів та територіальних громад компактного історичного проживання корінних народів України мають у межах власної компетенції взаємодіяти з зацікавленими особливими інститутами корінних народів України та сприяти реалізації корінними народами України права на самовизначення в Українській державі, гарантованого цим Законом.
5. Акти законодавства України, організаційні та управлінські рішення з питань прав корінних народів та осіб, що до них належать, мають ухвалюватися за умови попередньої, добровільної та усвідомленої згоди корінних народів України, відображеної у рішеннях відповідних особливих інститутів корінних народів України.
6. Держава в особі її компетентних органів разом із представницькими струк-

турами корінних народів України мають сприяти утворенню територіальних громад, які б відповідали місцям компактного розселення корінних народів України.

РОЗДІЛ II ПРАВА КОРИННИХ НАРОДІВ

Стаття 6. Право корінних народів України на буття

1. Корінні народи України мають колективне право на життя в умовах свободи, миру і безпеки як самобутні етнічні спільноти і не мають піддаватися жодним актам геноциду чи яким би то не було іншим актам колективного примусу, насильства чи покарання. Захист буття та ідентичності корінних народів України є обов'язком держави.
2. Асиміляція корінних народів України і належних до них осіб, примусовий вплив на них або інші дії, що мають на меті або результатом яких є позбавлення їх цілісності як самобутніх етнічних спільнот або їхньої етнічної приналежності, забороняються.
3. Корінні народи України не підлягають примусовому переміщенню зі своїх історичних земель та територій компактного проживання в Автономній Республіці Крим. Жодне масове переміщення осіб, що належать до корінних народів України, не здійснюється без добровільної, попередньої та усвідомленої згоди відповідних представницьких структур корінних народів України.
4. Пропаганда в будь-якій формі, що має на меті заохочення або розпалювання расової, етнічної чи релігійної ненависті чи ворожнечі, спрямованої проти корінних народів України та осіб, що до них належать, заперечення етнічної приналежності або етнічної самобутності таких корінних народів та осіб є забороненою, та тягне для юридичних та фізичних осіб відповідальність, передбачену законодавством.
5. Держава має використовувати усі передбачені міжнародним правом механізми впливу для захисту корінних народів України, їхніх особливих політичних, правових, економічних, соціальних та культурних інститутів на тимчасово окупованій території України.
6. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, що належать до корінних народів України, має здійснюватися з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом.
7. Громадські організації представників корінних народів України, що не є громадянами України, за межами України мають статус громадських організацій закордонних українців та відповідні права й обов'язки згідно з законодавством України.

Стаття 7. Право корінних народів України на ідентичність

1. Корінні народи України мають право на самостійне визначення власної ідентичності, на гідність і різноманіття власної культури, традицій, мови та

- історії. Корінні народи України мають право на терпимість, взаєморозуміння і добрі відносини між самими корінними народами, титульною нацією та всіма національними меншинами та іншими етнічними групами України.
2. Повага до ідентичності корінних народів України, до їхньої етнічної приналежності та етнічного самоусвідомлення, до їхньої цілісності як самобутніх етнічних груп та їхньої національної символіки має відображатися в системі освіти та інформаційному просторі України.
 3. Самоідентифікація особи як такої, що належить до корінного народу України, та походження особи від осіб, які належали до корінного народу України, є достатньою умовою надання цій особі статусу закордонного українця та з цією метою має розглядатися відповідно як українська самоідентифікація та українське етнічне походження.
 4. Корінні народи України самостійно через власні особливі політичні та правові інститути визначають власну національну символіку та порядок її застосування з дотриманням законодавства України.
 5. Застосування національної символіки корінних народів України в Автономній Республіці Крим може здійснюватися разом із застосуванням символіки Автономної Республіки Крим у випадках та порядку, затвердженому органами влади Автономної Республіки Крим, за погодженням з особливими політичними та правовими інститутами корінних народів України.

Стаття 8. Культурні права корінних народів України

1. Корінні народи України мають право на дотримання і відродження своїх культурних традицій і звичаїв, збереження власної культурної спадщини. Це містить право на збереження, захист і розвиток колишніх, нинішніх і майбутніх форм прояву їхньої культури, таких, як археологічні та історичні об'єкти, інші пам'ятки матеріальної культури, малюнки, обряди, технології, образотворче мистецтво і література.
2. Корінні народи України мають право:
 - дотримуватися, відправляти, розвивати і передавати свої духовні та релігійні традиції, звичаї та обряди;
 - самостійно або разом з компетентними державними органами зберігати, охороняти і визначати порядок відвідування своїх місць релігійного та культурного значення;
 - користуватися і розпоряджатися своїми обрядовими предметами і мати право ховати своїх померлих.
3. Перелік місць та об'єктів релігійного й культурного значення корінних народів України та порядок користування цими об'єктами, їх фінансування та отримання доходів від такої діяльності визначається Кабінетом Міністрів України за погодженням з особливими політичними та правовими інститутами корінних народів України.
4. Корінні народи України мають право відроджувати, використовувати, розвивати і передавати майбутнім поколінням свою історію, мови, традиції усної творчості, філософію, писемність і літературу, а також давати свої власні

назви та імена громадам, місцям і населеним пунктам і зберігати їх.

5. Органи влади та посадові особи Автономної Республіки Крим, органи державної влади та місцевого самоврядування міста Севастополя, областей, окремих районів та територіальних громад зобов'язані в межах власної компетенції взаємодіяти з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів України за їхніми зверненнями щодо визначення конкретних механізмів реалізації цього права корінних народів України в окремих випадках.
6. Порядок відновлення історичної топоніміки корінних народів встановлюється Кабінетом Міністрів України за погодженням з відповідними представницькими структурами корінних народів України.

Стаття 9. Освітні та мовні права корінних народів України

1. Корінні народи України через власні представницькі структури та інші особливі інститути мають право відповідно до Конституції та законодавства України створювати свої навчальні заклади або співпрацювати з навчальними закладами усіх форм власності з метою забезпечення навчання рідних мов та рідними мовами таким чином, щоб це відповідало властивим їхній культурі традиціям викладання та навчання та забезпечувало підготовку кадрів у сфері мови, історії та культури корінних народів України.
2. Держава шляхом взаємодії з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів визначає порядок включення відомостей про мову, історію та культуру корінних народів України у навчальний процес відповідно до законодавства про освіту.
3. Держава гарантує можливість навчання рідних мов корінних народів України та забезпечує збереження та дослідження цих мов та культурної спадщини корінних народів.
4. На території Автономної Республіки Крим акти індивідуальної дії органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування оприлюднюються державною мовою та додатково оприлюднюються у перекладі кримськотатарською мовою як мовою корінного народу України.
5. Мовою проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів, організаторами яких є представники корінного народу України та /або які відображають культуру, традиції, звичаї корінного народу України, може бути мова відповідного корінного народу України.
6. Під час супроводу (конферансу) культурних заходів, організованих корінним народом України, може використовуватись мова відповідного корінного народу України.
7. Публічні заходи (збори, конференції, мітинги, виставки, навчальні курси, семінари, тренінги, дискусії, форуми, інші заходи, доступні або відкриті для учасників таких заходів вільно чи за запрошенням, за плату чи безоплатно, постійно, періодично, одноразово або час від часу), організовані представницькими органами або особливими інститутами корінних народів, проводяться мовою відповідного корінного народу України.
8. Під час публічних заходів (збори, конференції, мітинги, виставки, навчальні

курси, семінари, тренінги, дискусії, форуми, інші заходи, доступні або відкриті для учасників таких заходів вільно чи за запрошенням, за плату чи безоплатно, постійно, періодично, одноразово або час від часу), тема яких прямо або опосередковано стосується інтересів корінних народів, забезпечується переклад мовою відповідного корінного народу.

9. У друкованих засобах масової інформації, що видаються у місцях проживання корінних народів, розміщення реклами відбувається із обов'язковим дублюванням інформації кримськотатарською мовою.
10. Мовою відповідного корінного народу відбувається дублювання інформації, яка міститься у рекламі, що розповсюджується телерадіоорганізаціями, розташованими на території проживання корінного народу України.
11. Поряд з державною мовою офіційні назви органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, що розташовані на території проживання корінних народів України, позначаються мовою відповідного корінного народу.

Стаття 10. Інформаційні права корінних народів України

1. Корінні народи України через власні представницькі структури та інші особливі інститути мають право відповідно до Конституції та законодавства України створювати свої власні засоби масової інформації всіх видів і отримувати доступ до всіх інших засобів масової інформації без будь-якої дискримінації.
2. Органи влади та посадові особи Автономної Республіки Крим, органи державної влади та місцевого самоврядування міста Севастополя, областей, окремих районів та територіальних громад зобов'язані в межах власної компетенції забезпечувати належне відображення в засобах масової інформації, що фінансуються з Державного бюджету України або з місцевих бюджетів, культурного різноманіття корінних народів України, сприяти такому відображенню з боку інших засобів масової інформації.
3. Держава надає підтримку телевізійним та радіомовним засобам масової інформації, що більше половини інформаційного продукту надають мовами корінних народів України та присвячують питанням реалізації прав корінних народів України відповідно до цього закону. Порядок надання такої підтримки визначає Кабінет Міністрів України за погодженням з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів.

Стаття 11. Право корінних народів України на сталий розвиток

1. Корінні народи України через власні представницькі структури та інші особливі інститути мають право визначати пріоритети і розробляти стратегії з метою здійснення свого права на розвиток. Таке право містить участь у розробці та реалізації державних та регіональних цільових програм та стратегій з усіх питань, що стосуються інтересів корінних народів і питань використання земельних, водних, лісових, рекреаційних, мінеральних ресурсів, розташованих на території Автономної Республіки Крим, незалежно від власності на такі ресурси.

2. Корінні народи України через власні представницькі структури та інші особливі інститути взаємодіють з органами державної влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування з питань охорони навколишнього середовища та забезпечення ефективного та справедливого користування землею, водними, лісовими, рекреаційними та мінеральними ресурсами, розташованими на території Автономної Республіки Крим. Порядок такої взаємодії визначається актами Автономної Республіки Крим, схваленими за погодженням з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів у межах їхньої компетенції.
3. Порядок спрямування частини доходів, отриманих Державним бюджетом України від експлуатації природних ресурсів, розташованих у Автономній Республіці Крим, на потреби корінних народів України, встановлені цим законом, визначається Кабінетом Міністрів України за погодженням з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів.
4. Порядок резервування для представників корінних народів України, що повертаються в Автономну Республіку Крим, земель сільськогосподарського та інших форм призначення, виділення земельних ділянок та їх облік встановлюється Кабінетом Міністрів України за погодженням з представницькими структурами та іншими особливими інститутами корінних народів.

Стаття 12. Права осіб, що належать до корінних народів України

1. Корінні народи України через власні представницькі структури та інші особливі інститути мають право відповідно до Конституції та законодавства України сприяти та забезпечувати дотримання й захист трудових і соціальних прав осіб, що належать до відповідного корінного народу України, прав таких осіб на захист від дискримінації, на охорону здоров'я, безпечне природне середовище та мирне володіння майном.
2. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має сприяти представницьким структурам та іншим особливим інститутам корінних народів у реалізації прав, гарантованих цією статтею, у порядку, узгодженому з такими структурами та інститутами.

РОЗДІЛ III ПРЕДСТАВНИЦТВО КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ

Стаття 13. Право корінних народів України на представництво спільних інтересів

1. Право на представництво спільних інтересів реалізується корінними народами України через діяльність власних представницьких структур та через форми прямої демократії (загальні збори осіб, що належать до корінних народів за місцем проживання, звернення таких осіб, громадські слухання та громадські ініціативи).

2. В межах власних повноважень сприяти корінним народам України у реалізації їхніх прав можуть:
 - особливі інститути корінних народів України, що мають статус громадських організацій;
 - інші об'єднання громадян, які у власних статутних документах передбачають здійснення такого сприяння;
 - депутати місцевих рад, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Верховної Ради України, які у передвиборчій програмі передбачали таке сприяння або які були висунуті особливими інститутами корінних народів України.

Стаття 14. Представництво корінних народів України у Верховній Раді України

1. Представництво корінних народів України у Верховній Раді України гарантується шляхом утворення двомандатного етнічного виборчого округу.
2. Обрання депутатів у двомандатному етнічному виборчому окрузі організовується представницькими структурами корінних народів України відповідно до власних правил процедури, що мають відповідати міжнародним стандартам рівних, прямих та транспарентних виборів шляхом таємного голосування.
3. Правила процедури проведення голосування, підрахунку голосів та визначення переможців не можуть суперечити Конституції України і міжнародним договорам України та визначаються представницькими структурами корінних народів України за сприяння Центральної виборчої комісії України, затверджуються актом Центральної виборчої комісії та оприлюднюються не пізніше, ніж за рік до чергових виборів до Верховної Ради України.
4. Участь виборців у голосуванні за кандидатів у народні депутати за двомандатним етнічним виборчим округом не виключає його участь у голосуванні у виборчих округах за місцем постійного проживання на відповідних виборах до Верховної Ради України.

Стаття 15. Представництво корінних народів України у Верховній Раді Автономної Республіки Крим

1. Представництво корінних народів України у Верховній Раді Автономної Республіки Крим гарантується шляхом утворення багатомандатного етнічного виборчого округу із кількістю депутатів, що дорівнює одній третій від загальної кількості депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.
2. Спеціальне представництво у Верховній Раді Автономної Республіки Крим корінних народів України, що перебувають під загрозою зникнення, гарантується шляхом утворення двох одномандатних етнічних виборчих округів.
3. Обрання кандидатів у етнічному виборчому окрузі організується представницькими структурами корінних народів України відповідно до власних правил процедури, що мають відповідати міжнародним стандартам рівних, прямих та транспарентних виборів шляхом таємного голосування.

4. Правила процедури проведення голосування, підрахунку голосів та визначення переможців не можуть суперечити Конституції України і міжнародним договорам України та визначаються представницькими структурами корінних народів України за сприяння Центральної виборчої комісії України, затверджуються актом Центральної виборчої комісії та оприлюднюються не пізніше, ніж за рік до чергових виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим.
5. Участь виборців у голосуванні за кандидатів за одним з етнічних виборчих округів не виключає його участь у голосуванні в інших виборчих округах на відповідних виборах до Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Стаття 16. Представництво корінних народів України у місцевих радах

1. Представництво корінних народів України у виборних органах місцевого самоврядування має бути пропорційним демографічним показникам відносної кількості корінних народів України на території, в межах якої діє відповідний орган.
2. Перелік виборних органів місцевого самоврядування, в яких передбачається забезпечення представництва корінних народів України, затверджується постановою Верховної Ради України за поданням представницьких структур корінних народів України. Етнічне походження громадян, що складають населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці, визначається на підставі повідомлення місцевих органів самоврядування корінних народів та згідно з даними останнього Всеукраїнського перепису населення.
3. Затвердження вказаного переліку, внесення в нього змін та доповнень має відбуватися не пізніше, ніж за рік до відповідних чергових місцевих виборів та не пізніше, ніж за три місяці до відповідних позачергових місцевих виборів. У територіальних громадах та їхніх об'єднаннях, не включених у вказаний перелік або включених у вказаний перелік пізніше визначених термінів, вибори відбуваються за загальною процедурою. Про затвердження вказаного переліку, внесення в нього змін та доповнень у тижневий строк мають повідомлятися Центральна виборча комісія України та виборні органи місцевого самоврядування територіальних громад та їхніх об'єднань, включених у вказаний перелік.
4. Місцеві ради територіальних громад та їхніх об'єднань, включених у вказаний у частині 2 цієї статті перелік, мають обиратися із утворенням багатомандатного етнічного виборчого округу із кількістю мандатів, що дорівнює кількості депутатів цих місцевих рад наступного скликання, які мають представляти інтереси представників корінних народів України, визначеній у порядку, передбаченому частиною 3 цієї статті.
5. Вибори у багатомандатному етнічному виборчому окрузі є альтернативними для виборців, що беруть участь у виборах до відповідної місцевої ради за мажоритарною виборчою системою. Участь виборців у голосуванні за кандидатів за одним з етнічних виборчих округів виключає його участь у голосуванні в інших виборчих округах на відповідних місцевих виборах.
6. У разі, коли представники корінних народів України становлять абсолютну більшість у складі територіальної громади, місцеві вибори у відповідній адміністративно-територіальній одиниці здійснюються без застосування норм частин 1-5 цієї статті згідно з чинним законодавством.

Стаття 17. Міжнародне представництво корінних народів України

1. Україна сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів України та дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб їхніх представників, які проживають за межами держави. Відповідна діяльність має відбуватися за умови добровільної, попередньої та усвідомленої згоди з боку відповідних представницьких структур корінних народів України.
2. Для забезпечення міжнародного представництва корінних народів України за погодженням з представницькими структурами корінних народів України Україна може включати представників корінних народів України у склад дипломатичних представництв України при іноземних державах та міжнародних організаціях та/або включати представників корінних народів України у склад делегацій України в міжнародні організації, їхні органи та на міжнародні конференції або переговори.
3. Представницькі структури корінних народів України можуть делегувати своїх представників від імені корінного народу або корінних народів України до участі в роботі міжнародної організації, її органу та міжнародної конференції, за умов, що правила діяльності такої міжнародної організації, її органу та міжнародної конференції передбачають можливість самостійної участі представників корінних народів.
4. Про таке делегування структура, що його здійснює, має повідомити центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері зовнішніх зносин, не пізніше трьох діб після призначення делегації та не пізніше тижня до початку роботи делегації у складі міжнародної організації, її органу та міжнародної конференції.
5. Україна не може створювати перешкод для особливих політичних, правових, економічних, соціальних та культурних інститутів корінних народів України, а також для зареєстрованих у передбаченому законодавством України порядку громадських об'єднань, які передбачають у статутних документах захист інтересів корінних народів України за межами України, у здійсненні ними відповідно до Конституції та законів України діяльності із представництва інтересів та захисту прав корінних народів України в міжнародних організаціях, їхніх органах, на міжнародних конференціях та у відносинах з організаціями, які захищають інтереси корінних народів в іноземних державах.

Стаття 18. Забезпечення діяльності представницьких структур корінних народів України

1. Представницькі структури корінних народів України, їхні місцеві та спеціалізовані органи є юридичними особами публічного права.
2. Фінансове забезпечення передбаченої цим законом діяльності представницьких структур корінних народів України відбувається за рахунок Державного бюджету України окремою бюджетною програмою. Фінансові потреби представницьких структур корінних народів України визначаються щорічно за їхніми мотивованими запитами.

3. Представницькі структури корінних народів України, їхні місцеві та спеціалізовані органи за потреби отримують у безкоштовне користування приміщення, що перебуває у державній або комунальній власності, для здійснення власної діяльності.
4. Представницькі структури корінних народів України, їхні місцеві та спеціалізовані органи можуть отримувати благодійну та гуманітарну допомогу від міжнародних організацій, іноземних держав, юридичних осіб України, від закордонних українців та громадян України.
5. Оподаткування діяльності представницьких структур корінних народів України, їхніх місцевих та спеціалізованих органів здійснюється відповідно до норм податкового законодавства України про діяльність благодійних організацій.

Стаття 19. Порядок ухвалення рішень на основі попередньої, добровільної та усвідомленої згоди з представницькими органами корінних народів

1. Представницькі органи корінних народів розглядають проєкти рішень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, а також органів державної влади й місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим з питань, віднесених до відання Автономної Республіки Крим, якщо це зачіпає права та інтереси корінних народів.
2. Представницькі органи корінних народів самостійно визначають процедуру ухвалення власного рішення щодо питань, що вимагають узгодження на основі частини першої цієї статті.
3. Для отримання передбаченої цією статтею згоди відповідного представницького органу корінного народу Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим передають проєкти своїх рішень разом із їх обґрунтуванням до відповідного представницького органу корінного народу. Обґрунтування рішень мають містити необхідні раціональні аргументи на користь їх ухвалення, а також перелік очікуваних ризиків та прогнози щодо їхніх соціальних, культурних, економічних, екологічних та інших наслідків.
4. Проєкти рішень, передбачених частиною третьою цієї статті, розглядаються відповідними представницькими органами корінних народів у строк не довше 45 (сорока п'яти) робочих днів, а у невідкладних випадках, обґрунтованих у проєкті, у вказаний строк, але не менший 5 (п'яти) робочих днів. Відповідний представницький орган корінного народу має право надати згоду, відмовити в наданні згоди, надати часткову згоду (згоду із застереженнями) стосовно направлених йому для надання згоди рішень.
5. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим, яким було надано часткову згоду (згоду із застереженнями) від відповідного представницького органу корінного народу, мають право ухвалити відповідне рішення після внесення в нього необхідних змін.

6. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим, які отримали повну або часткову згоду на ухвалення своїх рішень від представницького самоврядного органу кримськотатарського народу, мають право ухвалити рішення протягом 1 (одного) року з дня отримання такої згоди. У разі пропущення цього строку згода представницьких органів корінних народів втрачає свою чинність.
7. Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи державної влади та органи місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим не мають права ухвалювати рішення, щодо яких відповідний представницький орган корінного народу відмовив у наданні згоди в законний строк. Відмова в наданні згоди представницьким самоврядним органом кримськотатарського народу не перешкоджає зверненню за такою згодою повторно.
8. Відмова представницьких органів корінних народів у наданні передбаченої цією статтею згоди може бути оскаржена до суду.
9. Дії та бездіяльність Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим, що порушують право представницьких органів корінних народів на узгодження з ними рішень з питань, визначених частиною першою цієї статті, можуть бути оскаржені в судовому порядку.

РОЗДІЛ IV ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його офіційного опублікування.
2. Кабінету Міністрів України у місячний строк з дня офіційного оприлюднення цього Закону:
 - a. підготувати та подати до Верховної Ради України пропозиції щодо приведення Податкового, Бюджетного, Цивільного кодексів України, законів України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», «Про вибори народних депутатів України», «Про громадські об'єднання», «Про закордонних українців», «Про місцеві вибори», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про народних депутатів України», «Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» та інших у відповідність до цього Закону;
 - b. привести свої нормативно-правові акти у відповідність до цього Закону;
 - c. забезпечити ухвалення нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;
 - d. забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їхніх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Аналіз ситуації в окупованому Криму станом на 2020 рік

Е. Барієв, Л. Коротких, Б. Бабін;

За заг. ред. Е. Барієва. Кримськотатарський Ресурсний Центр. – Київ, 2021

Літературний редактор: Ірина Борисюк

Розповсюджується безкоштовно

Кримськотатарський Ресурсний Центр

Формат 60x84/8.

Папір офсетний. Друк офсетний

Ум. друк. арк. 63,24

Наклад 200 прим. Зам. №

ISBN 978-966-97958-7-8

Видавець: ТОВ «Видавничий дім «Українська культура»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру, видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК №6757 від 16.05.2019р.

Адреса:

Україна, Київська область, м. Київ, вул. Васильківська, 1, офіс 4-6

Тел. 0674548319, e-mail: nv_ukraine@ukr.net

Друк: ТОВ «Бродівська друкарня»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру, видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК №7157 від 28.09.2020р.

Адреса:

Україна, Львівська область, м. Броди, вул. Юридика, 17

Тел. 0662822994, e-mail: chobit81@ukr.net

Видавничий дім «Українська культура», 2021

